

ELS GASSOL. DE CAVALLERS DE TREMP A PROTONOTARIS DEL CONSELL D'ARAGÓ

Eva Serra i Puig

En el ja vell estudi de Vicens «Estructura administrativa estatal en los siglos XVI y XVII» es plantejava el problema de com s'havia efectuat el trànsit dels petits equips de govern de les monarquies del Renaixement a la més complexa organització administrativa de la monarquia dels segles XVI i XVII. Vicens considerava un moment important d'aquest procés per al cas de la monarquia hispànica l'erecció del Consell d'Aragó (1494). En el marc d'aquest estudi plantejava la necessitat d'estudiar el tema de la naixent burocràcia estatal, pel cas de les penínsules mediterrànies rebutjava la hipòtesi de Mousnier de predomini de la burgesia com a font principal del personal burocràtic de la corona.¹ Braudel, en canvi, indicava que a Castella el reclutament dels oficials es feia en gran part entre els pobres i semi-proletaris.² Més tard, dins el debat de la naturalesa de classe de l'estat modern, Lublinskaya ha assenyalat, seguint especialment les petjades de P. Goubert, que la magistratura superior i mitjana de la monarquia francesa extreia els seus màxims ingressos de l'explotació dels seus senyorius, cosa que li permetia de rebutjar la teoria de Mousnier i d'afirmar el caràcter aristocràtic de la magistratura francesa.³

En tot cas, però, els historiadors afirmen la tendència a la refeudalització d'aquest personal a tot l'occident europeu al llarg del segle XVII. I Vicens pel cas hispànic admetia l'existència d'elements d'origen burgès dins els quadres de l'ad-

1. J. Vicens Vives, *Estructura administrativa estatal en los siglos XVI y XVII*, dins *Coyuntura económica y reformismo burgués*, Barcelona, 1969. Fritz Hartung, Roland Mousnier, *Capitalismo e monarchia assoluta: un rapporto di causalità non esclusivo*, dins *La Formazione dello Stato Moderno a cura di Alberto Caracciolo*, Bologna, 1970.
2. F. Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, México, 1953, vol I, pp. 567-576.
3. A.D. Lublinskaya, *French Absolutism: The crucial phase 1620-1629*, Cambridge At the University press, 1968. Ídem, *La crisis del siglo XVII y la sociedad del absolutismo*, Barcelona, 1979. P. Goubert, *L'ancien régime. 2. Les pouvoirs*. Paris, 1973.

ministració de la monarquia, però afirmava que la pressió de l'estructura social medieval provocà la tendència, al segle XVII, a l'ennobliment. Així com també observava com a alicient del càrrec administratiu la seva rendibilitat material, i no oblidava d'esmentar la venalitat o el caràcter patrimonial dels càrrecs com una derivació de la concepció feudal del poder polític.

En relació amb aquests temes pel que fa a la magistratura de Castella els estudis de Pelorson han començat a posar una mica de llum: «Si une bourgeoisie, voire des 'semi-prolétaires' ruraux, semblent avoir fourni des cadres a l'état au seuil du Siècle d'Or, les promotions par l'étude de fils de villanos tant dans l'église que dans le service royal sont devenues ensuite plus difficiles. ... Désormais la pureté de sang sert surtout à conforter la prédominance d'une aristocratie de la naissance, où les critères de hidalgúia et de limpieza finissent par se rejoindre».⁴ En canvi s'ha progressat poc pel que fa als estudis sobre la base social de l'estructura administrativa del Consell d'Aragó tot i els estudis de Lalinde que es mantenen en la línia, prou valuosa, institucional⁵ o els estudis d'Amelang que es concentren especialment en la magistratura municipal de Barcelona malgrat el tractament que fa dels Magarola.⁶ Ja Elliott afirmava el desconeixement existent sobre el tema.⁷ Actualment s'estan portant a terme estudis en relació amb l'administració política i jurídica que possiblement donaran molta llum a aquest assumpte.⁸

El propòsit d'aquest article no és pas d'abordar el gruix d'aquest tema en el cas català. Per a portar a terme això caldria penetrar a fons en el tema de la magistratura de la Reial Audiència i del Consell d'Aragó. Es tracta simplement d'aprofitar el fet de tenir a mà una documentació familiar de la família Gassol de Tremp, que entre els segles XVI-XVII tingué tres membres relacionats amb els organismes de l'administració reial de la Corona Catalano-Aragonesa a la cort. Més en concret, Jeroni Gassol (— -1605), que fou secretari de Felip II i protonotari del Consell d'Aragó, Francesc Gassol (1582-1619), fill de l'anterior que també fou protonotari del Consell d'Aragó i finalment Joan Gassol (— -1615), nebot de Je-

4. J.M. Pelorson, *Les Letrados, Juristes Castellans sous Philippe III. Recherches sur leur place dans la société, la culture et l'état*, Poitiers, 1980, pàg. 486.

5. J. Lalinde, especialment *La institución virreinal en Cataluña 1471-1716*, Barcelona, 1964. Ídem, *La gobernación general en la corona de Aragón*, Zaragoza, 1963. Ídem, *El vicecanciller y la presidencia del Consejo Supremo de Aragón*, «A.H.D.E.», Madrid, 1960, pp. 175-248.

6. J.S. Amelang, *Honored citizens and shame ful poor: Social and cultural change in Barcelona 1510-1714*, S University microfilm international, Michigan-London, 1982. Traducció: *La formación de una clase dirigente*. Barcelona 1490-1714. Barcelona, 1986.

7. J.H. Elliott, *A provincial aristocracy: the catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries*, «Homenaje a Vicens Vives», II, Barcelona, 1967, pp. 126, 140.

8. Em refereixo als estudis sobre Aragó de Xavier Gil —a qui dec valuoses observacions i referències bibliogràfiques en relació amb aquest article— i sobre el Consell d'Aragó de Jon Arrieta, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón. 1494-1707*. Tesi doctoral inèdita Facultat de Dret, Universitat de Barcelona. Llegida el febrer de 1987 quan el present article estava pràcticament enllestit.

I també als estudis en curs sobre la Magistratura Jurídica de Jordi Olivares. En relació amb el País Valencià, Lluís Guia ha fet suggeriments sobre el tema al seu estudi preliminar de *Cortes del reinado de Felipe IV, II. Cortes valencianas de 1645*, València, 1984.

roni i cosí-germà de Francesc, que només arribà a «continuo» del rei al Consell d'Aragó a la cort.

La intenció d'aquest article és situar, a través d'una documentació familiar, especialment d'un memorial del 1740,⁹ que caldria que fos completada amb documentació notarial de Valladolid i Madrid i amb la documentació del Consell d'Aragó, el caràcter social d'aquesta família i l'origen històric de les seves relacions amb la corona i la incidència dels càrrecs burocràtics en un sistema econòmic i cultural familiar. Es tracta doncs d'una excursió marginal i parcial al tema més gros de la burocràcia de l'estructura institucional del Consell d'Aragó que d'altres estan fent.

ELS GASSOL DE TREMP. RELACIONS HISTÒRIQUES AMB LA CORONA I PRESENCIA A LA CORT

Els Gassol formaven part de l'estament militar. Eren cavallers i com a tals rebien el tractament de mossens, si bé no els trobem assistint a Corts com a representants de la cavalleria catalana.¹⁰ No serà fins dos mesos abans de morir que Jeroni Gassol obtenia privilegi de noblesa (20 març 1605). El document d'ennobliment diu en relació amb els orígens dels Gassol «...oppidi de Tremp dicti Principatis oriundus ab antiquissima preclara nobilissima aequestre que progenie omni...».¹¹

9. La base fonamental de la informació que m'ha permès d'elaborar aquest article és l'esmentat memorial A.C.A. Patrimonials Sentmenat 1.214/19. Aquest memorial es titula: *Servicios de el Prot-honorario Don Gerónimo Gassol. Fundación de su mayorazgo. Pleitos que contra él se incitaron, estado presente de dicho mayorazgo en 1740 y conclusión de esta obra a fin de mantener y recobrar lo enagenado de dicho mayorazgo*. Memorial que a partir d'ara citaré A.C.A. P.S. 1.214/19. Sempre que ha estat possible de contrastar les informacions del memorial amb documentació original he pogut comprovar l'exactitud del que afirma. A títol d'exemple, la renúncia de Jeroni Gassol als béns del seu pare i drets que li poden pertànyer a favor del seu germà primogènit Galceran Gassol. A.C.A. P.S. 0.264, K-78. Joan Carbonell, escrivà de la vila de Tremp, 22-IX-1547. Les dades biogràfiques del Privilegi de noblesa atorgat a Jeroni Gassol, Valladolid, 20 de març de 1605 —A.C.A. Cancelleria Registre 4890, fols. CVII-CXI— coincideixen amb les expressades en l'esmentat memorial. També la documentació del Reial Patrimoni de l'A.C.A. (A.C.A. R.P. núm. 664) confirma el que diu el memorial a propòsit de la definició dels comptes de l'administració del segell secret a càrrec de Jeroni Gassol des del 15 d'agost de 1568. El memorial sempre documenta les seves afirmacions des del testament de Jeroni Gassol fins a les diverses notaries on es porten a terme els plets en relació amb el «mayorazgo» dels Gassol. Així, m'ha semblat un document fidedigne, vàlid per a fer una primera aproximació que, evidentment, pot ser substancialment millorada. També sovint he confrontat les dades amb les referències sistemàtiques d'A.C.A. P.S. Índex Sentmenat núm. 21 que citaré A.C.A. P.S. I.S. 21.
10. No els hem localitzat ni a la llista de Francisco José Morales Roca ni a la de Juan Luis Palos Peñarroya. F.J. Morales, *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII. 1599-1713*. Madrid, Hidalguía, 1983, 2 vols. J.L. Palos Peñarroya, *Las cortes de Cataluña durante el siglo XVI: apuntes para un estudio social del poder*, «Pedralbes» 5 (1985), Barcelona, pp. 97-116.
11. A.C.A. Cancelleria Registre 4.890 fols. CVII-CXI. J.M. Alòs i de Dou descriu l'heràldica dels Gassol. J.M. d'Alòs i de Dou, *Índice y extracto de las pruebas de los caballeros y señores del hábito de San Juan en el Gran Priorato de Cataluña*. Barcelona, 1925, págs. 193, 209.

L'inici de la relació dels Gassol amb la política administrativa de la monarquia l'hem de situar, sembla, a Itàlia, laboratori de la burocràcia i la magistratura administrativa de la Corona Catalano-Aragonesa.¹² Els estudis de Josefina Mateu confirmen la presència de catalans en les estructures polítiques italianes.¹³

Xavier Gil ha posat en relleu la presència d'aragonesos ocupats a la dècada final del segle XVI fora del regne i en especial a Itàlia, i ens parla de la presència de nobles aragonesos al segle XV a Sicília, Sardenya i Nàpols on s'establiren, i després a la cort de Ferran el Catòlic.¹⁴ Podria ser aquest el cas dels Gassol? Però bona part d'això és mera hipòtesi.

Alan Ryder¹⁵ ens parla de la presència de dos Gaçull al Regne de Nàpols d'Alfons el Magnànim. Andreu, escrivà primer i secretari més tard, que havia fet moltes missions diplomàtiques a Itàlia d'ençà del 1432 i que entre 1444-1445 actuà uns pocs mesos com a regent del protonotari i al qual segons Josep Ametller i Vinyas¹⁶ el rei havia fet una donació a Benevento. També Ryder ens parla d'Antoni Gaçull, que des del 1443 era tresorer general de les províncies dels Abruzzi i que des del 1445 disposava de la capitania d'Archi, la qual li havia costat pagar 1.000 ducats al rei, però amb ella disposava d'un salari de 200 ducats l'any.

Però tal vegada és agosarat de relacionar els Gaçull de Nàpols amb els Gassol de Tremp. Els volums de Cancelleria registren Gassols des del segle XIV i no són de Tremp; hi ha un Arnau Gaçol, porter reial, documentat entre 1316 i 1336; hi ha un B. Gaçol a Castelló de Farfanya el 1317; hi ha un Gaçul mercader ciutadà de València el 1472, i hi ha un Joan Gaçol a la vila de Guissona a la darrereria del XV.¹⁷

També la història de Lleida de Lladonosa demostra que el cognom Gassol o Gaçull —que Moll indica com una deformació de García—¹⁸ no és desconegut

12. En aquest sentit s'inclinen Koeningberg, *La práctica del Imperio*, Madrid, 1975 i J. Vicens Vives, *Estructura...*
13. J. Mateu Ibars, *Los virreyes de Cerdeña. Fuentes para su estudio*, vol. I, 1410-1623; vol. II, 1624-1720, Padova, 1964-1968. Ídem, *Nóminas y cronología de los virreyes de los estados de la Corona de Aragón en el siglo XVI*, «VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón», València 1-8-X-1967, vol. III, pp. 235-262.
14. X. Gil, *La proyección extrarregional de la clase dirigente aragonesa en el siglo XVII*, dins *Historia Social de la administración española. Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*. CSIC. Barcelona, 1980.
15. Alan Ryder, *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous. The making of a Modern State*, Oxford at the Clarendon Press, 1976, pàgs. 38,193-194, 220-221, 232-233-234, 238, 333-334, 353-354.
16. J. Ametller y Vinyas, *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*, vol. III, Girona, 1928, p. 77-78.
17. A.C.A. Cancelleria, Registre 213, fol. 211. Reg. 302, fol. 71v, 148v.; 199 v.; Reg. 322, fol. 34 v; Reg. 382, fol. 95 v; Reg. 482, fol. 69; Reg. 483, fol. 202 v; Reg. 860, fol. 114 v; Reg. 3513, fol. 19; Reg. 3842, fol. 110-112.
18. Fr. de B.Moll, *Els llinatges catalans*, Palma de Mallorca, 1959, pàgs. 109, 152, 375. De tota manera Moll diu que no és possible decidir-se entre derivats de García, o diminutius de l'adjectiu antic *gas* o procedent del francès *garçon*, o del germànic *wazone*.

a la ciutat de Lleida des del final del XIV, però tampoc no ho és a Tortosa.¹⁹ Tot plegat fa força difícil de pretendre relacionar el Gaçol porter reial amb els Gaçull del Regne de Nàpols i amb els Gassol de Tremp. Per aquesta raó és millor situar aquests darrers no pas tant en relació amb dades documentals disperses sinó en relació amb els propis papers familiars. Tenim documentats els Gassol de Tremp des del 1400, en què un Salvador Gassol actuava com a procurador de la castellania d'Amposta dels Hospitalers. En aquesta data trobem Salvador Gassol intentant aclarir la senyoria del delme de Palau en nom de la Castellania.²⁰ D'aquest Gassol procedia l'avi de Jeroni que anava a la guerra de Granada amb el rei Ferran: «... Joannem Gassol avum tuum in diversis belli et pacis expeditionibus catholica maiestati regis Ferdinandi pro avi nostri prestita signanter in proelio Granatae proprijs expensis fortiter ac strenue tibi cum hoste pugnando...», i el pare de Jeroni que seguia a l'emperador Carles: «... Galcerandum Gassol ipsius filium [de Joan Gassol] et genitorem tuum Caesarea maiestati praedicta in aliquibus factionibus egregia de sua virtute exhibendo documenta praedictis...».

També la documentació d'on extreiem aquesta informació²¹ ens diu que Jeroni Gassol era nebot de Miquel Mai «... factis posteos augendo spectabilis consiliarius Michael May auunculus tuus...» que fou l'ambaixador de Carles Vè prop de Climent VII i vice-canceller de la Corona d'Aragó i de les dues Sicílies. Aquesta trajectòria familiar confirmaria possiblement aquest passat italià necessari per a explicar-nos la carrera política inicial de Jeroni.

Fil conductor potser també útil per a interpretar el salt polític d'aquesta família, caldria cercar-lo possiblement en les relacions familiars amb la castellania d'Amposta, així com en la relació amb la Ribagorça a cavall de Catalunya i Aragó. No podem oblidar, per exemple, que Joan d'Aragó, oncle i home de confiança de Ferran el Catòlic, lloctinent general del Principat, hereu del comtat de Ribagorça (1485), fou castellà d'Amposta i succeí el «gran capitán» en el virregnat de Nàpols. Els Gassol semblen moure's en aquest nus de política Trastàmara: frontera catalano-aragonesa, castellania d'Amposta, política napolitana.

Potser, doncs, estem davant d'una carrera familiar que hauria començat amb lligams amb els Trastàmara a través de la castellania d'Amposta, haurien continuat amb suport militar a la guerra de Granada prop del Catòlic, continuat amb

19. Josep Lladonosa, *Història de Lleida*, 2 vols., Lleida 1972-74. Albert Curto Homedes, *L'abastament de blat a la Tortosa del segle XIV*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, setembre 1985, 2 vols. De propera publicació per la Fundació Vives Casajuana.

20. A.C.A. P.S. 0.205 *Nota de las Escrituras fahents per las rendas de la vila de la Palau ab sos annexos y de la vila de Tremp corregiment de Talarn*, doc. 19, 23-XII-1400 en poder Mañl, notari, habitant de Mont-ros.

21. A.C.A. Cancelleria Reg. 4890, fols. CVII-CXI. La documentació repeteix reiteradament aquest parentiu; també ho fan A.C.A. P.S. 1214/19, article 3 i A.C.A. P.S. 1.90 i A.C.A. C.A. lligalls 290, doc. 37 i lligall 291 doc. 50. En canvi, és difícil d'establir aquest parentiu a partir dels treballs de Rubió i Cristià Cortès, Rubió i Balaguer, J., *La cultura catalana del Renaixement a la decadència*, Barcelona, 1964, i *Ibidem. Comunicació a la sessió del 30 d'abril de 1959*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», vol. XXVIII, 1960, dins *Vida corporativa* p. 360. Cristià Cortès, *Els Setantí*, Barcelona, 1973.

el seguiment de l'emperador a Itàlia i als Països Baixos i tot passant per l'administració italiana —el mateix Jeroni Gassol estigué vinculat als «... res et negotie nostrorum citerioris et ulterioris Siciliae Regnorum quo ad secretari exercendo...», com tindrem ocasió de veure—; finalment haurien acabat prop de la corona a Valladolid i a Madrid.

La carrera de Jeroni fou llarga i plena d'èxits. Abandonava Tremp el 1547 després d'haver renunciat a favor del seu germà primogènit Galceran Gassol tots els drets que li podien pertànyer sobre els béns del seu pare,²² i immediatament es posava al servei de Carles V servint en diverses expedicions a Flandes i a Alemanya. «... tempore invicti Caroli quinti imperatori avi et Philippi regis divi recordiy patriis et domini nostri cum in Flandria et Germania tum in quam plurimus aliys expeditionibus quae continuo ex tunc oblata sunt...» són els començaments de Jeroni. El 1556 obtenia una escrivania «de càmara y mandamiento» de la Cancelleria d'Aragó (7-X-1556). Dos anys més tard, l'ofici de guardià i conservador del palau i presons de Cossenza (Calàbria) (6-V-1559) i també la secretaria de les dues Sicílies fins al 1566. A partir del 8 d'agost de 1566 obtenia el nomenament de secretari de la secretaria de Catalunya del Consell d'Aragó i de secretari general del mateix Consell. El 5 de juny de 1569 l'ofici de mestre d'actes de Salern (Principat de Citra al Regne de Nàpols) mentre des del 15 d'agost de 1568 portava també l'administració del dret del segell secret de la Batllia general de Catalunya. El 1598, sense deixar les secretaries del Consell d'Aragó, n'esdevenia proto-notari i això després que, havent mort (1591) el secretari de Felip II, Mateo Vázquez de Leca, exercia ja les funcions d'aquest, és a dir, les de secretari privat del rei, formant part de la Junta que assistia diàriament el monarca. «... digne constituit de inceptis vero anno millesimo quinquagesimo nonagesimo primo defuncto Matheo Vazquez de Lecca affine tuo prudentia rectitudine et candore inter secretarios unico tibi committere illico ominiaque sibi cura erant et simul secretarium consilii vulgo dicti de la Junta...».²³ I, segons Escudero, Felip II «... otorgó su testamento el 7 de marzo de 1594, ante Jerónimo Gassol, secretario del rey nuestro señor y su escribano y notario público en todos sus reynos y señorios'...».²⁴

Però l'èxit de la carrera de Jeroni Gassol s'explica també i molt especialment pel seu matrimoni.^{24 bis} L'agost del 1581 Jeroni Gassol es casava amb Maria Váz-

22. A.C.A. P.S. 0.264, K 78, 25-IX.1547, El document confirma la primogenitura de Galceran.

23. A.C.A. Cancelleria Reg. 4890, fols. CVII-CXI. A.C.A. P.S. 1214/19, articles 1 a 23. L'activitat de Jeroni Gassol com a secretari del Consell d'Aragó es pot seguir a través dels documents publicats per C. Riba, *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II. Estudios y transcripción de los documentos originales e inéditos de este consejo existentes en el museo Británico*, València, 1914.

24. J.A. Escudero, *Los secretarios de Estado y del despacho 1474-1724. Estudios de Historia de la Administración*. Instituto de Estudios Administrativos, Madrid, 1969, 4 vols., vol. I, p. 193. Escudero també diu que per seguir l'actuació burocràtica de Gassol a partir del 1584 cal veure l'Adicional 28.362 del Museu Britànic. Aquesta font —segueix dient— permet d'apreciar «sus primeras relaciones con Vázquez colaborando en la secretaría.»

24. bis. (Geneologies Gassol i Vázquez de Leca quadres VIII i IX).

quez de Leca, la germana vídua del canonge de Sevilla i secretari de Felip II, Mateo Vázquez de Leca, casament que havia de ser decisiu per als seus èxits, si més no polítics, a la cort. L'espectacular carrera de Jeroni Gassol a la cort es completava al final dels seus dies amb diversos privilegis: el de natural del regne de Castella, el de notari públic de la cort, el de la concessió de fundar un «mayorazgo» (28-I-1594), l'adjuntia i successió del seu fill al càrrec de protonotari del Consell d'Aragó (5-XII-1603) i el de la concessió del privilegi de noblesa.²⁵ Si bé no devien ser aliens als diversos privilegis el rosari de serveis a la corona realitzats pels Gassol, si més no d'ençà de l'avi Joan a la guerra de Granada i els serveis del propi Jeroni, segur, però, que allò que pesà més en l'èxit dels Gassol és l'estreta relació familiar Gassol-Vázquez de Leca. Evidentment no es pot parlar de patrimonialització en sentit estricte, però el memorial del 1740 afirma que el 1591, en morir el secretari Mateo Vázquez de Leca, Jeroni Gassol va passar a servir «todos los empleos de que este estava encargado y la secretaria del consejo que llamavan de la Junta en que asistia el rey»,²⁶ és a dir, Mateo Vázquez de Leca era succeït en aquestes funcions pel seu cunyat. Els treballs d'Escudero i de A. W. Lovett²⁷ confirmen aquesta successió, que figura en el testament de Vázquez de Leca (28-IV-1591). «El último deseo que Vázquez manifestó en el testamento se refiere al obsesionante oficio: que Jerónimo Gassol, casado con su hermana María, le sucediera en él. Felipe II no necesitaba mejor recomendación y Gassol se hizo cargo de la barahúnda de los papeles».²⁸ Mateo Vázquez justificava el requeriment que feia d'aquesta successió en el seu testament en els propis mèrits de Jeroni «pues [sc. Gassol] está tan introducido en todo y sus partes de fidelidad secreto e suficiencia son tan notorias a su Md.».²⁹

El matrimoni de Jeroni Gassol amb Maria Vázquez de Leca, doncs, havia estat un pas important en la carrera de Gassol.

Però en aquest casament Gassol-Vázquez de Leca hi havia hagut un interès especialment marcat per part de Mateo Vázquez. Segons A.W. Lovett és aquest qui va forjar el matrimoni un cop vídua la seva germana d'Andrea Barraci, capità i també, segons el memorial del 1740, visitador de la carena de les naus del

25. A.C.A. P.S. 1214/19, articles 2, 3, 5, i Cancelleria, Registre 4890, fols. CVII-CXI. Per tal d'arrodonir la informació cal advertir que d'ençà del 1571 tenia reial títol de notari i també aclarir que el privilegi de natural del regne de Castella només el tenia en relació amb honors i oficis, però no en el terreny dels drets de llanes, de contractes amb les Índies, ni tampoc en el terreny de les rendes de l'església, A.C.A. P.S.I.P. núm. 21 docs. 311 i 344.

26. *Ibidem*. Sobre les funcions del càrrec de protonotari vegeu J. Arrieta, *El Consejo Supremo...* Vol I pàgs. 399-400. En relació amb la tendència al manteniment del càrrec dins d'una mateixa família J.A. Escudero, *Los secretarios de Estado...* vol. I p. 387 i J. Arrieta, *El Consejo Supremo...* vol. I pàgs. 394, 445 nota 418.

27. J.A. Escudero, *Los secretarios de Estado...* A.W. Lovett, *Philip II and Mateo Vázquez de Leca: the Government of Spain (1572-1592)*, Genève, Librairie Droz, 1977.

28. J.A. Escudero, *Los Secretarios...*, vol. I, p. 193.

29. A.W. Lovett, *Philip II...*, p. 209, nota 48.

rei que anaven a Índies.³⁰ Mateo Vázquez de Leca descartà importants pretendents com Sebastián de la Cerda, Cristóbal Prieto del Castillo, Juan de Riesla Salazar, perquè la seva línia de pensament no era un segon casament de la seva germana per diners o posició social sinó un casament que reforçés els seus interessos burocràtics, i es decidia per Gassol. Encara dins aquesta línia, Mateo Vázquez de Leca pretengué, després, casar la seva neboda Isabel Vázquez de Leca, amb Juan de Ibarra. «... Ibarra's prospects —diu Lovett— were as promising as one could wish; and his marriage to Vázquez's niece would create a powerful triumvirate of secretaries within the heart of the royal administration...».³¹ Però el projecte fallà perquè la neboda s'hi negà malgrat la intervenció, també en aquest sentit, del mateix Jeroni Gassol. A.W. Lovett no troba cap fortuna darrera el suposat sonat origen de Vázquez de Leca —descendent dels Leca de la República Romana, de Constantí el Gran, dels Colonna i dels senyors de Còrsega— sinó que més aviat troba la pobresa d'un barri de Sevilla, superada mitjançant la carrera eclesiàstica amb el suport d'un pare canonge i del cardenal Diego de Espinosa, president del Consell de Castella. Mateo Vázquez de Leca, que d'ençà del 1567 havia estat secretari de la Inquisició, esdevenia el braç dret de Felip II i reforçava posicions per la via matrimonial de la seva germana. És difícil de destriar en aquesta història l'ambició personal de la vocació política de servidor de la corona.^{31 bis}

El casament de Jeroni Gassol amb Maria Vázquez de Leca comptava amb l'aprovació d'Hernando de Vega que havia estat president del Consell de Finances i ara n'era d'Índies, i de Francisco Zapata de Cisneros, comte de Barajas, i a la cerimònia de casament, a més dels esmentats, hi assistiren el regent Carvajal³² i el tresorer Juan Fernández de Espinosa. És a dir, cal interpretar aquest enllaç com un casament a la mesura dels interessos d'una nova elite política i en bona part fora de l'aristocràcia. Però cap dinastia Gassol no s'arrela a Madrid; Francesc Gassol i Joan Gassol, fill i nebot respectivament de Jeroni, havien de ser els darrers Gassol de la cort.

La carrera de Francesc Gassol,^{32 bis} que de fet s'aixoplugava ja darrera l'espectacular carrera del seu pare, consistí en l'obtenció del títol de cavaller de l'or-

30. Andrea Barraci és també citat per Schäfer com a enginyós i valuós inventor en la tecnologia de carenar, però això no valgué al seu fill Mateo Vázquez de Leca, nebot del secretari, la successió de l'ofici del pare, que li fou denegat de pròpia mà per Felip II (30-X-1586). E. Schäfer, *El Consejo Real y Supremo de las Indias. Su historia, organización y labor administrativa hasta la terminación de la casa de Austria*, Universidad de Sevilla, 1935-1947, 2 vols, Kraus Reprint, Nendeln/Liechtenstein, 1975, vol. 2, p. 436, nota 114.

31. A.W. Lovett, *Philip II...*, En relació amb la política matrimonial de Mateo Vázquez, vegeu Capítol VI, pp. 107-127.

31. bis. A més d'Escudero i Lovett confirma la trajectòria de Vázquez de Leca, Pelorson, *Les Letrados...* p. 79-82.

32. J.M. Pelorson, *Les letrados...* parla de diversos Carvajal vinculats com a juristes a la Corona però no puc aclarir la identitat d'aquest regent citat per Lovett ni de quina Audiència era regent.

32. bis. A.W. Lovett ens diu en relació amb el naixement del fill de Jeroni Gassol: «The birth of Francisco Ventura de Gassol a year after the marriage produced an unusual display of respect on the part of the Court —an acknowledgement without doubt of the secretary's pre-eminence. Representatives of the nobility of blood and officie presented themselves immediately after the

de de Santiago i a esdevenir protonotari del Consell d'Aragó a la mort del seu pare, tal com aquest havia obtingut per privilegi reial (1603) en aconseguir fer-lo adjunt de l'esmentat càrrec. En canvi, Joan Gassol no aconseguí de passar de «continuo de Su Magestad».

Amb la mort de Jeroni s'inicià la pèrdua de posicions de la família a la cort, situació que fou reforçada per la manca de descendència de Francesc Gassol, malgrat els seus dos matrimonis. Joan Gassol moria abans que Francesc i els fills mascles de Joan Gassol: Felip, Marc Antoni i Francesc, morien sense fills. Restava només una filla de Joan Gassol, Jerònima, que es casaria amb Jacint de Torralla i que esdevendria l'única hereva del patrimoni familiar de Trepmp i Madrid. L'estada dels Gassol a la cort havia estat breu i sense capacitat de continuïtat.³³ La marginalitat de Joan Gassol és força expressiva.

LA DÈBIL POSICIÓ BUROCRÀTICA DE JOAN GASSOL

Joan Gassol es desplaçava a la cort vers 1570, pocs anys després, doncs, que el seu oncle obtingués la secretaria del Consell d'Aragó. Vivia amb el seu oncle, com ho confirmen algunes de les cartes que li eren adreçades; així l'adreçada a Valladolid el 29 de maig de 1602 per un tal Lorenço Sansi Ramon de Indias: «a Juan Gassol criado de su Mgd en casa de Hieronimo Gassol protonotario de los reyes de Aragón en la plaçuela de la Trinidad junto las casas del conde de Niebla, que Dios guarde».³⁴ La intenció familiar fou de casar-lo amb la seva cosinagermana Jerònima per a la qual cosa calgué demanar dispensa papal. Aquest casament implicava la intenció de vincular el patrimoni originari amb la condició política, social i econòmica assolida per la família a la cort. Però Jerònima moria abans de la realització del casament. Quan ja havien estat fetes les despeses de llicència pontifícia —que són valorades en 20.000 Ds.³⁵ L'estratègia matrimonial dels Gassol fracassava i la nova opció de Joan es concretava amb el casament amb una Erill, Isabel Emerenciana,³⁶ filla d'Adriana d'Àger i Aulet, senyora de Pilzà i germana de Jordi Miquel d'Erill. Emerenciana comprava l'aixovar i vestit de viatge —cap a la cort, suposem— a Saragossa entre el 10 i 14 de març de 1608, gastant aproximadament unes 840 lliures barcelonines.³⁷ No sabem quin fou el

delivery and the baptism was entrusted to someone suitably eminent, the Regent Carvajal. As long as Vázquez lived his family continued to enjoy if not a close then certainly a cordial relationship with the leading households of the Court, including on occasions the royal family itself». Francesc Ventura de Gassol havia nascut amb bon peu: «The child was born at 7.15 in the morning. Vázquez commented: «...Es muy bien y también el nombre de Ventura de manera que se llamará don Franc.^o Ventura Gassol y por q. es bien Q.V.M. tenga mem.l de ntr.^a descenden.^a va aquí un papel». A.W. Lovett, *Philip II...*, p. 123-124 i p. 123 nota 108.

33. A.C.A. P.S. 1.214/19 articles 154, 177-178, 326-329.

34. A.C.A. P.S. 0.324. El pare de Joan Gassol, Galceran, durant les Corts de Montsó de 1533 va ser nomenat «acemilero de recámara y corte» del rei. A.C.A. P.S. 1.90 i també A.C.A. C.A. lligalls 290 doc. 37, 291, doc. 50.

35. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 131, 299.

36. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 154 i A.C.A. P.S. 0.324, minutes de 4-III-1608 i d'1-XII-1608.

37. A.C.A. P.S. 0.324, minuta de març [1608].

dot d'Emerenciana, només abem que Joan Gassol anava cobrant-lo per partides de 100 ll. (4-III-1608) i de 300 ll. (I-XII-1608).

Joan Gassol no va passar de la condició de «continuo» de Su Magestad» amb una assignació de 144 lliures anuals sobre les rendes de Talarn de la Batllia Reial.³⁸ Joan Gassol no estava pas satisfet, i ho manifestava al rei quan reclamava la confirmació d'una escrivania (1586) de l'Estudi General de Lleida: «... en consideración de que va para diez y seis años que estoy sirviendo en los papeles de Cataluña sin dejar que el día de oy tenga de merced de V.Mg. más de la plaça de continuo».³⁹ Fins i tot Joan Gassol, tip d'aquesta situació, tingué intenció de tornar «... yo estava determinado de bolverme a aquesta tierra —escriu el 1588 al canonge de Tremp Jaume Gassol que li administrava els béns— sino fuera por ver lo que V.M. me scrive de que no me mueva sin licencia del secretario mi señor [és a dir, de Jeroni Gassol]. Yo le pedí licencia y de ninguna manera me la ha querido dar puniendome delante muchas cosas para que no me fuese, las quales todas son para que venga a valer más, y que quando yo quiera bolver a essa tierra buelva con alguna cosa, y que no hiendo con nada que yo me avia de afrontar porque parecería que yo hera para menos que todos los demás, a los quales con no tener tanta obligación como a mi les ha procurado poco o mucho, y assí considerado esto y otras muchas cosas, he tenido por bien de quedarme, lo qual, viviendo el secretario mi señor, no dexará de resultar en algun provecho de mi persona...», i a continuació expressa les obligacions que imposava residir a la cort amb aspiracions d'ascendir: «... Aviendo yo de estar aqui ya ve V.M. que no puedo estar menos de con un paje y este le he de tener yo a mi costa, y para esto le viniera yo a tener de valde si V.M. me hiziera merced de hazer comprar un par de machos o de mulas que costassen hasta ochenta o cient libras, que puestos aquí valdrian más de mil y quinientos reales, y de esta manera con mil reales tendria yo harto para cada año que pudiesse tener muy bien tratada mi persona y un criado, y para esto yo scrivo al señor Bardaxí que me haga merced de buscarlos por amor de que V.M. no tome ningún trabajo...».⁴⁰ No és estrany, doncs, que Joan Gassol en pretendre de situar-se es fes enviar també, com veurem, almenys d'ençà del 1597, més de la meitat de la renda del patrimoni familiar de Tremp a la cort.⁴¹

38. A.C.A. P.S. 0.324, Carta des de Barcelona de Rafael Balselles, de 25-VI-1603. A.C.A. P.S. 2.3 i A.C.A. Cancelleria, Reg. 4888, fol. 244.

39. A.C.A. P.S. 1.219, Núm. K 97, Súplica de Joan Gassol al rei [1586].

40. A.C.A. P.S. 0.324, Carta de Joan Gassol des de Madrid adreçada a Jaume Gassol.

41. A.C.A. P.S. 2.3 i 2.83. 2.3: *Lo que yo Macià Artal canonge Collegial de Tremp he rebut y assi es lliurat per lo Señor Juan Gassol de la mateixa Vila seguint la cort del rey nostre senyor 1597-1602. La deslliurada he feta yo Macià Artal canonge de Tremp ac les retroscrites quantitats 1597-1602. 2.83: Memoria y relación particular de todo lo que yo Juan Gassol, hijo legítimo y heredero de mis señores padres Galceran Gassol y Thomasa de Gassol y Vedreña que en gracia sean, he hecho en esta villa de Tremp todo el tiempo que en ella he estado y para que de ello conste adelante y para entera claricia de mi hacienda estara todo escrito aqui en este libro consecutivamente. 1596-1597.*

Joan Gassol, no pas sense dificultats, obtenia l'escrivania adscrita a la dignitat de mestrescola de Lleida. L'Estudi general de Lleida estava vinculat al moviment humanista⁴² especialment d'ençà del bisbat d'Antoni Agustí (1561-1577), el qual per encàrrec del rei començà a organitzar la seva reforma (1565). Ara bé, més endavant l'Estudi sofria la influència de la Universitat de Salamanca, especialment amb la reforma dels seus estatuts de 27-VII-1575 redactats pel rector Dr. Francesc Capdevila i amb el reglament aprovat pel consell de la Universitat el 8 d'abril de 1579. En relació amb aquesta reforma les Corts de Montsó de 1585 creaven la dignitat de mestrescola que venia a substituir la vella de canceller. La nova dignitat era confirmada per una butlla de Climent VIII de 22-VIII-1592 i el Dr. Maties Ferrer era designat pel rei amb aquest nou càrrec. Maties Ferrer era qui designava (4-XII-1597) al seu torn Joan Gassol escrivà per mitjà d'un establiment amb una entrada de dos capons i un cens anual de 10 sous al Patrimoni Reial, i aquest posava com a substitut, ja que ell vivia a Madrid, el canonge Francesc Pastor, procurador seu. Aquesta designació provocà un llarg contenciós amb Agustí Forés, que era successor de Gort i de Nicolau Antist, els quals havien disposat de l'escrivania adscrita a la Cancelleria. Forés l'havia comprada als hereus de Gort i, com que vivia a Barcelona, la tenia arrendada a Joan Guillem Berenguer, notari de Lleida. La qüestió era saber si s'havia de respectar l'escrivania de la vella dignitat de canceller o si, pel fet que amb la mestrescolia l'antiga dignitat desapareixia, aquesta nova dignitat podia designar una escrivania nova desplaçant els qui gaudien de la vella. El bisbe de Lleida i Joan Sentís, el futur lloctinent de Catalunya aleshores ardiaca i canonge de Lleida, advocaren per Joan Gassol. Un tal Andreu de Ros, estudiant de teologia a Salamanca feia una consulta a la Universitat de Salamanca sobre el tema, i aquesta contestava que el Mestrescola de Salamanca tenia dos escrivans i cada un tenia un substitut (17-II-1601). El 25 d'agost de 1603 li era confirmada a Joan Gassol l'escrivania de la Universitat de Lleida i la condició d'agutzil de la seva cúria; desconec però la sort de Forés i la resolució final del tema. Aquesta escrivania comportava un salari de 50 lliures anuals sobre les rendes d'Àger⁴³ i els salaris procedents de processos i actes derivats de l'exercici de la jurisdicció de l'escrivania: certificació d'actes i títols i les causes civils i criminals de la jurisdicció.⁴⁴ Ni el salari de continuïtat ni el salari d'escrivà, com tampoc la seva procuració de la castellania d'Amposta (1615), compensaren les aspiracions de Joan Gassol, que restaren per sempre frustrades.

42. Vegeu nota 89 del present article per al tema de l'Estudi General de Lleida i també J. Poch, *Referencias inéditas del primer maestrescuela del Estudio General de Lérida Dr. Matias Ferrer Canónigo (1597-1602)*, «Ilerda», XXXII (1971), pp. 33-48, i *Jornades d'Història: Antoni Agustí (1517-1586) i el seu temps*. Tarragona, 1-4-V, 1986. Tarragona, 1987.

43. La referència salarial de Joan ratifica l'estudi de R. Gaya Massot, *Las rentas del Estudio General de Lérida*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXV, 1953, pp. 293-338. R. Gaya Massot diu que la base de les rendes de l'Estudi General de Lleida eren les rendes de la Mensa Abacial del monestir d'Àger recentment secularitzat.

44. A.C.A. P.S. 1.219, núm. K 68, 97-99. També correspondència 0.324 on hi ha un plec de cartes sobre la mestrescolia de Lleida. K. 99 és el nomenament de l'escrivania de la Universitat de Lleida a favor de Joan Gassol (25-VIII-1603).

L'ENRIQUIMENT D'UN BURÒCRATA

Ja hem dit que Vicens considerava la rendibilitat material com a principal al·licient del càrrec administratiu. Per la meua banda penso que és difícil en el cas de Mateo Vázquez, estudiat per Lovett de separar ambició personal de servei a la corona. Tot i que no es pot confondre sempre càrrecs amb acumulació de béns o enriquiment, en el cas dels Gassol —especialment del primer, Jeroni— sembla possible demostrar la rendibilitat material de la funció pública a l'època.^{44 bis} Per la seva banda Pelorson, tot i situar l'existència d'un món fortament jerarquitzat entre els «letrados» i la preponderància de la noblesa enfront d'altres categories socials, i tot i posar l'accent en les fortes despeses que suposava l'exercici del càrrec, també insisteix que el «letrado» no desaprofitava la seva situació i condició per fer rendible el càrrec.

El 3 d'agost de 1596 Jeroni Gassol obtenia facultat del rei per a fundar un «mayorazgo» de tots els seus béns «...muebles, raíces, juros, rentas, vasallos y heredamientos en favor de D. Francisco de Gassol su hijo y sus descendientes y en su falta en favor de D^a Jerònima de Gassol su hijo y sus descendientes y en su falta a Juan Gassol su sobrino y sus descendientes... con la mira a que de su persona y casa quede perpetua memoria...» El 25 de maig de 1605 Jeroni Gassol feia testament davant de Tomás López notari de Valladolid, i en ús d'aquesta facultat fundava l'esmentat «mayorazgo», i morí l'endemà de testar.⁴⁵

L'home que en renunciar als seus drets de legitimari marxava de Tremp amb 400 lliures a la butxaca,⁴⁶ en morir fundava un «mayorazgo» que fou estimat en 138.731 ducats [152.604 ll.], i diu el memorial: «... parece que de sus salarios y ganancias pudo fundar de sobras de ellos el mayorazgo de mucho mayor cuantía de la que le fundó, pues el valor del mayorazgo era de 138.731 ducados y lo que hallamos que comodamente pudo ahorrar fueran 216.744 ducados 8 reales 4 maravedis». La suma global conté errors i la xifra correcta seria 211.076 Ds. 5 Rs. i 30 Ms. El «mayorazgo», insisteix el document, fou fundat amb ingressos propis de Jeroni i sense necessitat de valer-se dels béns de la seva dona, que d'altra banda, diu, vídua i amb tres fills, estava mancada de béns perquè el primer marit, el capità Barraci, havia perdut tota la seva fortuna en un naufragi «...que poco antes de morir el dicho Barraci se le avrian perdido por el mar todos sus efectos...». Això doncs ens obliga a considerar que el «mayorazgo» procedeix de béns propis obtinguts en el curs de la seva carrera pública.⁴⁷

44. bis. Jon Arrieta, *El Consejo Supremo...* dedica un apartat al tema dels salaris, remuneracions i emoluments dels càrrecs del Consell, però reconeix la parcialitat de les dades i les dificultats d'aclarir la situació real. Afirma l'existència de situacions molt diverses i com sovint els conceptes complementaris podien representar sumes molt superiors al propi salari, posa l'exemple del vicecanceller Cristòfol Crespi (1652) entre d'altres, Vol. I pàgs. 218-238.

45. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 5. i A.C.A. P.S. I.S. núm. 21 docs. 384, 385.

46. A.C.A. P.S. 0.264, doc. K-78.

47. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 23.

L'opció de Jeroni Gassol en abandonar Tremp i renunciar els seus drets de legitimari era l'opció d'un no primogènit d'un patrimoni no massa llarg, situat prop de la frontera Catalunya-Aragó. Ens interessa de situar el caràcter d'aquest patrimoni per tal de caracteritzar la família i situar millor el desfasament entre la renda anual del patrimoni familiar i la renda anual del patrimoni forjat en el curs d'una carrera burocràtica.

És difícil reconstruir l'origen del patrimoni familiar dels Gassol. Només podem afirmar que diversos Gassols apareixen documentats com a procuradors de la castellania d'Amposta dels Hospitalers, en concret Salvador, besavi de Jeroni (23-VII-1400), Galceran, pare de Jeroni (25-VII-1522) i el mateix Joan, nebot de Jeroni (26-XII-1615).⁴⁸ La part potser més substancial del patrimoni —les rendes de Palau— estava sota la jurisdicció criminal de Talarn i la civil de la castellania⁴⁹ i els pervenia d'uns Marquès.⁵⁰

L'inventari dels béns de Galceran Gassol, germà de Jeroni, pres el 13 de març de 1577⁵¹ ens permet de reconstruir aquest patrimoni consistent en dues cases a la vila de Tremp, 12 peces de terra al terme de Tremp,⁵² les rendes de la quadra i lloc de Palau, de Sant Miquel de Cellers, de Paüls i de la baronia d'Erill que consistien en el delme, censos de grans i carnelatge del lloc de Palau, de 37 cases, delme i herbes de la quadra i terme de Sant Miquel de Cellers, el delme de Rocat d'Aiguabella, a la vall de Cabdella, pel que toca a Erill, i el delme de l'heretat de Quartelet de la Coma de Montsor i l'heretat de Palau, pel que fa a Paüls. El patrimoni familiar entre 1597-1602 —vegeu quadre I— rendia 5.464⁵² ll. —és a dir, 910 ll. 15. s. anuals—⁵³ La composició de la renda del patrimoni familiar era formada en un 26'52% per les rendes de Palau i de Sant Miquel de Cellers, un 5,95% per la venda de blat i vi de collites pròpies —de les peces de terra del terme de Tremp?—, el 42,53% per ingressos en concepte de censals⁵⁴ i el 21,30% per ingressos procedents de la carrera política de Joan Gassol: la pensió sobre la batllia reial de Talarn, és a dir el salari de «continuo» i el salari de l'escrivania

48. A.C.A. P.S. 0.205 *Nota de las Escrituras...* doc. 19 (23-VII-1400, en poder de Mayl notari habitant de Mont-ros), doc. de 25-VII-1522 en poder del vicari de la parròquia de la Torre i Ayguavella, doc. de 26-XII-1615, en poder de Pere Sabater notari de Montsó, A.C.A. P.S. 1.219, K—108, procura a Joan Gassol (26-XII-1615).

49. A.C.A. P.S. 0.205, carta del canonge Jaume Gassol a Joan Gassol. Tremp, 2 de gener 1576.

50. A.C.A. P.S. 0.205, relació documental relativa (directament o indirectament) als Gassol de Tremp de 15-VII-1352 a 2-VIII-1620. Sobre les rendes dels Gassol poden ampliar informació la documentació següent: A.C.A. P.S. 0.264, 1.55, 1.90, 2.89, 2.118 i 3.15.

51. A.C.A. P.S. 0.205, *Aranzel dels bens de la Casa de Gassol de Tremp, segons apar de l'inventari pres per Jaume Gassol canonge y Geronima Gassol viuda de Galceran Gassol tudors y curadors dels fills de altre Galceran Gassol, al 13 de maig de 1577 en poder de Joan Berenguer regint la cúria de Talarn*. També consten aquests béns a A.C.A. P.S. 1.219 K. 119 en una còpia de 1698.

52. Són cinc de terra campa, 2 de vinya, 2 de vinya i olivera, una d'olivera i dues sense especificar, més una era i un hort.

53. A.C.A. P.S. 2.3. *Lo que yo Macià Artal...*; i 2.83, *Memoria y relación particular...*

54. 34'30% de pensions de censals i 8'23% d'ingressos per venda de pensions de censals.

de l'Estudi General de Lleida.⁵⁵ Les despeses de l'administració d'aquests mateixos sis anys —vegeu quadre II— puguen 2.816'87 ll. és a dir, 469'47 ll. anuals. I la part del lleó de les despeses se l'enduen els girs cap a Madrid a Joan Gassol: 60'28% i el 28'07% restant són censals.⁵⁶ Joan Gassol es feia enviar la renda a Madrid on evidentment pretenia d'arrelar-se amb una categoria superior a la de «continuo», cosa que no aconseguí. En aquest cas, si comparem els ingressos de la renda del patrimoni familiar 910 ll. 15 sous, amb l'escrivania de Lleida i salari de «continuo» inclosos, i els diversos salaris burocràtics de Jeroni Gassol en morir, 8.805 ll. 15 sous, podem convenir que aquests darrers no eren tan negligibles per a una família de cavallers de la Catalunya del segle XVI. Una renda anual de 910 lliures 15 sous no és gens negligible a nivell català, però aquesta era molt inferior als salaris i pensions, però sobretot a la renda anual del «mayorazgo» fundat per Jeroni Gassol a la seva mort —vegeu quadres III i IV.

Jeroni Gassol, d'ençà del 1572 —quan ja feia 25 anys que havia abandonat Tremp, però només en feia sis que era secretari del Consell d'Aragó i encara no era casat amb Maria Vázquez de Leca— iniciava un negoci de fusta que consistia, si més no, en l'explotació dels boscos de la Sierra de Cuenca des d'on feia portar fusta a la cort de Madrid a través del pont de l'Alhondiga. Aquest negoci ocupava 42 bous (el 1589 a Jeroni Gassol 5 bous li havien costat 101 ducats)^{56 bis} amb els seus corresponents carros i un nombre de mules no especificat, a més de cent treballadors. Com havia fet els diners inicials no ho sé; no penso que els salaris donessin per tant. En canvi, podria ser que Jeroni especulés amb gra de Sardenya amb llicència reial.⁵⁷ D'ençà del 1580 Jeroni Gassol invertia en finques urbanes, en censals i en juro.⁵⁸ La renda en lloguers de cases el 1601 era de 3.996 Rs. 12 Ms (363 Ds. 3 Rs. 12 Ms.). La renda en censals el 1599 era de 22.196 Rs. 14 Ms. (2.017 Ds. 9 Rs. 14 Ms.), la renda en juro el 1603 era de 53.278 Rs. 24 Ms.

55. El restant 3'70% eren ingressos diversos per conceptes deslligats de la noció de renda. El document que ens ha permès d'elaborar aquestes xifres pertany a l'administració delegada per Joan Gassol a Macià Artal canonge col·legial de Tremp i l'administrador avança diners que després li són retornats. Més aviat, doncs, caldria considerar aquest 3'70% retorns de la propietat a l'administració. No tenim ingressos procedents de venda de mules, però hi ha referències indirectes —A.C.A. P.S. 2.3— que semblen demostrar que aquesta activitat formava part de la hisenda Gassol.

56. 3'09% de pensions de censals, 14'33 per compra de pensions de censals i 10'65% per llució de censals.

56. bis. A.C.A. P.S. I.S. núm. 21 doc. 326.

57. A.C.A. P.S. 1.214/19 articles 2, 13 i 14. Sobre el «mayorazgo» i els seus plets i sobre les rendes de Jeroni Gassol l'A.C.A. P.S. conté força més informació d'ús laboriós i no sempre fàcil, que possiblement permetria de detallar més la informació del Memorial del 1740. A.C.A. P.S. 1.19, 1.90, 1.111, 1.173, 1.214/23, 2.62. La gestió administrativa del «mayorazgo», un cop liquidada la testamentària, estigué en mans d'Antonio i Jorge de Negro A.C.A. P.S. 1.214/23. A 1.173 hi ha documentació fragmentària de Mateo Vázquez de Leca. En relació amb la possible especulació en gra de Sardenya em baso en un parell de documents de la Cancelleria A.C.A. Cancelleria Reg. 4.338, fol. 73: Montsó 14-VII-1585 i Reg. 4912, fol 190, San Lorenzo el Real 2-VII-1611 en què el rei dóna llicència a Jeroni primer i a Francesc Gassol després de treure blat del regne de Sardenya.

58. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 13, 14, 23, 83-89.

59. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 20-22.

(4.843 Ds. 5 Rs. 24 Ms.). Això sense comptar el que li rendia la funció pública que segons els càlculs del memorial el 1605, en morir, li rendia en salaris 80.800 Rs (7.345 Ds. 5 Rs.) i en pensions 7.260 Rs. (660 Ds.). En morir, la renda global era de 22.098 Ds. 2 Rs. 28 Ms. amb la composició següent: salaris: 33'23%, negoci de la fusta: 31'07%, juro: 21'91%, censals: 9'13%, pensions de gràcia: 2'98%; lloguers de cases: 1'64%. La funció pública en salaris i pensions li rendia el 36'21% dels ingressos anuals. Són quantitats molt superiors a la renda del patrimoni originari familiar, i ja no diguem si tenim en compte el seu caràcter de fill segon només amb una llegítima de 400 lliures.

El memorial calcula a Jeroni Gassol a partir del 1566 unes despeses anuals de 30.000 Rs. (2.727 Ds. 3 Rs.) i de 60.000 Rs. (5.454 Ds. 6 Rs.) un cop casat, és a dir d'ençà del 1581.⁵⁹ El memorial pensa que els estalvis de Gassol podien haver estat de 211.076 Ds. 5 Rs. 30 Ms.;⁶⁰ ara bé, el valor del «mayorazgo» era de 109.447 Ds. 1 Rs. 19 Ms.⁶¹ i la seva renda anual de 22.099 Ds. 2 Rs.⁶² Els Gassols havien fet carrera burocràtica i fortuna. I una cosa no es pot deslligar de l'altra.

ELS AVATARS DEL «MAYORAZGO» DE JERONI GASSOL

El «mayorazgo» quedà dipositat en mans d'uns testamentaris (Gestió Testamentària quadres V, VI i VII). Francesc Gassol, de 23 anys, l'hereu segons disposició del seu pare, podia gaudir de 3.000 Ds. mentre esperava l'arranjament legal de la seva renda, que per disposició testamentària era estipulada en 6.000 Ds. l'any fins als 30 anys, i en 8.000 Ds. anuals a partir d'aquesta edat, renda anual que havia de sortir dels salaris dels oficis i del censal del Ducat de Baena i Comtat de Cabra. El «mayorazgo» no havia de passar a mans de Francesc Gassol fins que aquest complís els 36 anys.⁶³

Evidentment els primers avatars del «mayorazgo» foren les reclamacions de Francesc Gassol contra els testamentaris dificultant la gestió de la testamentaria,⁶⁴ que tenia la missió de conservar i millorar el «mayorazgo»; no obstant això, feren millores per valor de 34.288 Ds. 2 Rs. 14 Ms. de propietat, en bona part adquirint cases, juro i censals de persones endeutades amb el «mayorazgo» i fent redempcions per valor de 675 Ds. 10 Rs. 10 Ms. I mentrestant, les despeses pròpies de la testamentaria havien assolit només 9.629 Ds. 4 Rs. Per la qual cosa

60. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 23.

61. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 89 i 102.

62. Segons es desprèn de la suma dels ingressos anuals, a la mort de Jeroni Gassol, vegeu quadres. Sobre el «mayorazgo» i els seus avatars es podria ampliar informació amb la següent documentació: A.C.A. P.S. 1.19, 1.90, 1.111, 1.173, 1.214/23, 2.62.

63. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 71 a 82. Sobre la institució del «mayorazgo», facultat de fundació, llicència reial, règim de successió, etc., vegeu B. Clavero, *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla (1369-1836)*, Madrid, 1974.

64. A.C.A. P.S. 1.214/19, cap. XIV, articles 103-153 i Cap. XV, articles 154-161.

el valor del «mayorazgo», en anar a parar a mans de Francesc Gassol, teòricament havia passat de 109.447 Ds. 1 Rs. 19 Ms. a 143.735 Ds. 3 Rs. 33 Ms.⁶⁵

Francesc Gassol, per consolidar una forma de vida aristocràtica a la cort, sembla que confià en la via matrimonial —tal com explica Pelorson pels «letrados» de l'època de Felip III— i en les gràcies reials. Dins d'aquesta perspectiva demanava (1599) i obtenia la condició de cavaller de l'hàbit de l'orde de Santiago⁶⁶ i buscava bons casaments. El primer (1604)⁶⁷ s'adiu amb el caràcter funcional de la família, perquè Francisca de Owalla y de Villena, la seva primera dona, era filla de Juan de Owalla y de Villena «licenciado del Consejo Supremo de Su Magestad» i no sembla pas pobre, ja que se li atribueix una renda de 6.000 ducats. D'aquest matrimoni obtenia rendes a la «villa» d'Odon de les quals, malgrat la mort de Francisca i la realització d'un segon matrimoni, seguia gaudint el 6 d'abril del 1616, encara que les hagués de subrogar a canvi de 3.108 ducats, i el rei les hi confirmava el 22 de juny de 1618. El caràcter d'aquest personatge se'ns escapa, i sabem que se li havia imputat la mort d'un tal Jaime Vilella,⁶⁸ malgrat dues sentències favorables en el Consell de Justicia (1612). Finalment empenia el segon matrimoni (27-1-1607), i ara ja era aristocràtic, però també amb vinculacions burocràtiques. Era amb Juana de Carrillo y de Mendoza, futura comtessa de Priego, filla de Pedro de Carrillo i de Mendoza, conde de Priego, majordom de la reina, i de Maria de Zapata, aquesta filla de Francisco de Zapata, comte de Barajas, president del Consejo de Castilla. Juana de Carrillo aportava un dot de 9.000 ducats i tenia una renda de 13.000 ducats, si bé això li costava a Francesc Gassol 50.000 Ds. d'augment de dot, 20.000 dels quals, sobre els béns del «mayorazgo», a cobrar-ne 1.000 Ds. anualment,⁶⁹ que en foren més. Francesc Gassol conside-

65. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 90-102.

66. A.W. Lovett, *Philip II...*, p. 9, petició feta per Francesc Gassol el 1599. La condició de cavaller de l'Orde de Santiago és confirmada en el document A.C.A. P.S. 1.219 K-101 (10-III-1607). També a D. Vicente Vignau y D. Francisco R. de Uhagón, *Índice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Santiago desde el año 1501 hasta la fecha*. Madrid, 1901.

67. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 29 i 132. A.C.A. P.S. 0.324, Notificació del casament amb Francisca de Owalla en carta de Pedro Fontdevila a Joan Gassol des de Valladolid el setembre de 1604. Per motius que desconec, sembla que aquest casament no era a gust del seu pare Jeroni. La carta esmentada diu: «... mañana o el domingo primero que viene se desposa el señor D. Francisco Gassol con la hija del P.º Ovalle de Villena, con harto dolor de su padre que cierto es lástima. No han bastado todos los remedios posibles en dexarse de hazer contra su voluntad. Y aunque el protonotario lo siente todo lo del mundo, no ha sido posible podelle hazer bolver a tras de su propósito, no obstante que le ha dado en rostro que embiaria a llamar a Juan Gassol. El consejero mayor es Rafael Serafin que cierto parece mal en un criado antiguo. Con su pan se lo coma. La dama es rica, que me dize el señor Canellas llega a çerca de seis mil ducados la renta y 26 mil que en contado tiene en casa de los ..., sin muchas que dize le vienen de las Indias, y tener la casa tan bien adreçada como qualquier del Consejo Real como V.M. ha visto. De manera que passa de 100 mil Ds. la dote...». La carta resulta un xic enigmàtica i no estem en condicions d'interpretar-la, entre altres coses se'ns escapa el sentit, per exemple, d'aquesta amenaça de cridar Joan Gassol. És l'amenaça d'afavorir el nebot en lloc del fill?

68. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 129 i 304.

69. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 29, 141 i 297. A.C.A. P.S. 0.324. Notificació del casament amb Juana de Carrillo en carta de Francesc Gassol a Joan Gassol des de Madrid el 5 de gener de 1608. Francesc Gassol no pot dissimular la seva satisfacció: «... Como quien se ha de holgar más de

rà insuficients els 6.000 Ds. de renda anual del testament del seu pare i n'exigi d'entrada els 8.000 Ds. abans de complir, evidentment, els 30 anys estipulats en el testament, cosa que aconseguí per gràcia reial.

Entre 1608-1616 Francesc Gassol feia diverses exigències més⁷⁰ a part de la d'ampliació immediata —abans dels 30 anys— de la renda anual a 8.000 Ds. Així, la condició de lliures dels béns de la seva mare i la seva àvia, els seus drets de legitimari de la seva germana Jerònima morta intestada, i les rendes de determinades renunciacions sobre drets de legitimari fetes pels seus germans Mateo i Agustín. També exigia a la testamentaria el pagament dels 4.000 Ds. que li havia costat la seva defensa de la mort que se li havia imputat de Jaime Vilella, els 20.000 Ds. per a Joana Carrillo i 6.000 Ds. per haver acompanyat el rei a les Corts d'Aragó. Finalment, exigia la plata de Mateo Vázquez (valorada en 1.800 Ds.)⁷¹ i 2.200 Rs. i 2.000 ll. catalanes per a la construcció d'una capella familiar a la Col·legiata de Tremp, tal com havia disposat el seu pare i on havien de ser enterrats tots els membres de la família Gassol-Vázquez. De fet, en total exigia més de 60.000 Ds. i, entre una cosa i l'altra, legalment n'obtenia més de 50.000. Tot plegat féu que quan la testamentaria passà el «mayorazgo» a Francesc Gassol aquest ja n'havia gastat per valor de 70.524 Ds. 4 Rs., i esdevenien, doncs, ficticis els 143.735 Ds. 3 Rs. 33 Ms. abans esmentats.

Les relacions de Jeroni Gassol i el seu fill Francesc Gassol amb els fills del primer matrimoni de Maria Vázquez de Leca i nebots de Mateo Vázquez estigueren farcides de plets.⁷² La mort de Mateo Vázquez canviava la correlació de forces en el si de la família Gassol-Vázquez en favor de la branca Gassol-Vázquez enfront de la Barraci-Vázquez. Les disposicions testamentàries de Mateo Vázquez sembla que van ser alterades, ja que malgrat que Isabel Luchiano havia deixat com a hereu el seu fill Mateo Vázquez, en morir aquest abans que la seva mare, aquella va recuperar el dret de testar i aleshores les disposicions d'Isabel Luchiano foren més favorables als seus nets Gassol-Vázquez que no pas als seus nets

mis buenos successos he de darle cuenta del de agora que es de mayor gusto que he tenido, por aver casado con Doña Juana de Carrillo de Mendoça hija mayor del señor conde de Priego mayordomo de la reyna Nuestra Señora. Y al mas de sus partes de discreción y buen parecer que son grandes es successora al estado con treze mil ducados de renta y tres mil vassallos. Y con el amparo d. estos señores su padre y deudos espero tener grandes acrecentamientos para más serville a V.M. y a mi señora Dña. Ysabel de Eril cuyas manos besamos cient mil vezes doña Juana y yo. Nuestro desposorio y relaciones fueron tres dias antes de la pasqua en unas casas de recreacion del conde de Villamon una legua de Madrid junto a Canillejas. Y ha parecido muy bien a todos los amigos mi empleo por ser tan asentado como es y aver emparentado con lo mejor de la corte. Plega Dios sea para mas serville. Y guarde V.M. muchos años. De Madrid a 5 de enero de 1608. Al sos mis veces deudos beso mil vezes las manos. No escrivo agora más de a V.M. por no tener tiempo para más. Francisco Gassol.»

70. Referències documentals de la nota 64.

71. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 48.

72. A.C.A. P.S. 1.214/19, Capítol Vè, *Testamento de el Secretario Don Matheo Vázquez de Leca*, articles 34-36; capítol XI, *Mayorazgo de doña Isabel de Luchiano*, articles 60-70 i capítol XII, *Testamento y fundación de el Mayorazgo de el Prothonotario Don Geronimo Gassol*, articles 71-82.

Barraci-Vázquez.⁷³ La línia de successió important era aleshores la Gassol, però també era clar que allò que reclamaven els Barraci-Vázquez eren els seus drets en relació amb el parentiu amb Vázquez de Leca. Cap dels fills de Maria Vázquez de Leca i Andrea Barraci no consevà el nom del pare i en canvi tots van mantenir el prestigiós nom de la mare, és a dir, de l'oncle.

El seguiment dels plets es força dificultós i aquí no volem pas dedicar-hi massa espai ni temps, però sí situar-los i verificar-ne la incidència sobre la solidesa del «mayorazgo». Els plets⁷⁴ tenen dos orígens: la mort sense successió directa de Francesc Gassol, protonotari, i la xarxa —difícil d'aclarir— d'endeutaments dels Vázquez nebots amb Jeroni Gassol. Els nebots de Mateo Vázquez de Leca, Mateo i Agustín, havien heretat del seu oncle, el primer, el canonicat de Sevilla i l'ardiaconat de Carmona⁷⁵ i sembla també, i essent encara menor d'edat, l'ofici de «visitador de la carena» del seu pare, perquè el salari servís pel sosteniment de la seva mare Maria Vázquez.⁷⁶ Mentre que Agustín, cavaller de l'orde militar de Sant Esteve, heretava del seu oncle els beneficis de Morón i Utrera i una pensió de «cámara» de 150 Ds. sobre el bisbat de Calahorra.⁷⁷ Entre 1592 i 1594 es produí una sèrie de renunciacions⁷⁸ per part de Mateo i Agustín en favor de Jeroni Gassol i hereus de rendes per motius de deutes. Mateo renunciava durant 5 anys a cobrar 4.000 Ds. sobre les rendes de l'ardiaconat de Carmona, Agustín renunciava per vuit anys a les rendes dels beneficis de Morón i Utrera i per set anys als 150 Ds. de «cámara» sobre el bisbat de Calahorra. Encara es produïen les renunciacions a qualsevol dret sobre qualssevol béns de l'oncle Mateo Vázquez i de l'àvia Isabel Luchiano i, en morir Maria Vázquez de Leca (29-I-1593), la renúncia d'ambdós (23-II-1593) a la llegítima i drets sobre els béns de la seva mare. Però, ja abans d'acabar-se el seguit de renunciacions, començaven els plets (1593);⁷⁹ els motius al·legats eren diversos: minories, inducció per temor reverencial en el moment de les renunciacions, així com desacords entorn dels anys i les rendes cobrades d'aquell seguit de rendes cedides. Portava els plets Paulo Bravo de Cordova i Sotomayor, casat, després de la mort de Mateo Vázquez, amb Isabel Vázquez de Leca, neboda del secretari i germana dels pledejadors.^{79 bis} En aquesta primera fase els plets

73. A.C.A. P.S. 1.214/19, capítol XI, articles 60-70.

74. A.C.A. P.S. 1.214/19, capítol X, *Pleito primero*, articles 56-59, capítol XVI, *Pleitos y sentencias*, articles 162-291.

75. A.C.A. P.S. 1.214/19, Capítol Vè, *Testamento del Secretario Don Matheo Vázquez de Leca*, articles 34-36.

76. A.C.A. P.S. 1.214/19, Capítol II, *Primer marido de D.ª María Vázquez de Leca e hijos de este matrimonio*, articles 24-27; capítol IV, *Oficio de visitador de la carena*, articles 31-33. Aquesta afirmació del memorial no coincideix amb l'afirmació d'E. Schäfer, vegeu nota 30 del present article.

77. A.C.A. P.S. 1.214/19, Capítol V, *Testamento de el Secretario Don Matheo Vázquez de Leca*, articles 34-36; Capítol VI, *Beneficios de Morón y Utrera de Dn. Agustín Vázquez de Leca*, article 37 i Capítol VII, *Pensión de Calahorra*, article 38.

78. A.C.A. P.S. 1.214/19, Capítol IX, *Renunciaciones*, articles 42-55.

79. A.C.A. P.S. 1.214/19, capítol X, *Pleito primero*, articles 56-59.

79. bis. Pelorson ens parla de Paulo Bravo de Sotomayor, llicenciat en dret a la recerca d'una plaça de jutge a Galícia i sembla que arribà a ser jutge a Valladolid 1602-1612. Els Bravo de Sotomayor

foren liquidats amb una compensació per part de Jeroni a Agustín, de 120 escuts, i a Mateo de 500 Ds. Però els plets foren de nou reoberts per Agustín des del 1619 i arran de la mort de Francesc Gassol sense successió directa.⁸⁰ Cal recordar que Agustín s'havia casat amb D.^a Jacoba Pinedo de Guzmán de la qual tingué cinc fills. Les causes anaven des de reclamacions sobre el que anomenen «mayorazgo» de l'àvia Isabel Luchiano fins a les lliqüidacions i drets sobre béns de l'oncle i la mare, passant, evidentment, per la revisió de les rendes renunciades temporalment, tant d'aquelles del seu germà Mateo —possiblement ja mort— com de les seves. Tot això representà sis plets sobre el «mayorazgo» Gassol, plets que acabaven el 1633. El mayorazgo es veié també perjudicat amb la mort de Joan Gassol abans que Francesc, pels plets de possessió de Joana Carrillo, un cop vídua de Francesc Gassol i del mateix Agustín. Encara, Agustín se sentia estimulat a no cedir quan es produïen les successives morts de dos fills mascles de Joan Gassol: Felip i Marc Antoni.

Les pèrdues del «mayorazgo», especialment els plets engegats per Agustín Vázquez, quan aquests s'acabaren —alguns sense resolució— sumaven, per despeses dels propis plets i per compensacions o restitucions a Agustín Vázquez, un valor total de 88.202 Ds. 6 Rs. 10 Ms.⁸¹

El «mayorazgo», el 27 de juny de 1619, ja havia perdut 22.475 Ds. 9 Rs. 10 Ms., i havia passat a 121.259 Ds. 5 Rs. 29 Ms.⁸² Tot i això, en aquesta data la propietat dels Gassols en béns lliures més el mayorazgo era de 130.297 Ds. 5 Rs. 23 Ms.⁸³ Els Gassol en aquesta data tenien encara en renda lliure i renda pròpia del «mayorazgo» uns ingressos anuals de 7.492 Ds. 5 Rs. 18 Ms., si bé calia encara deduir-ne 1.300 Ds. anuals de càrrega per 20 anys —de l'augment de dot a Joana Carrillo?— i restaven, doncs, en 6.192 Ds. 5 Rs. 8 Ms.⁸⁴ Quan s'acabaren els plets, les pèrdues del «mayorazgo» ja s'elevaven a 78.414 Ds. 1 Rl. 8 Ms. i quedava aquest reduït a 65.321 Ds. 2 Rs. 25 Ms., amb una renda de 3.315 Ds. 6 Rs. 26 Ms.⁸⁵ Propietat que encara es conservava el 1725,⁸⁶ si bé amb un gran rebaiament. A causa de la gradual devaluació dels juro d'ençà del 1621 i dels censals (1705),⁸⁷ la renda anual era ja només de 730 Ds. 1 Rs. Tot i això, encara es féu

—seguint Pelorson— foren una família ben situada com a juristes de la Corona. Pelorson parla d'una vídua del «licenciado Pablo Bravo de Sotomayor» que no és la neboda de Vázquez de Leca sinó una tal Doña Mencia de Lugo. Això ens pot portar a fer dubtar de la identitat definitiva de Pablo però no que el marit d'Isabel pertanyés a l'esmentada família. Pelorson, *Les letrados...* p. 18, 193.

80. A.C.A. P.S. 1.214/19, capítol XVI, *Pleitos y sentencias*, articles 162-291.

81. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 324.

82. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 160.

83. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 160.

84. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 161.

85. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 324. Les xifres de la documentació presenten alguns errors negligibles que he corregit en el text.

86. A.C.A. P.S. 1.214/19, capítol XVIII, *Estado actual del mayorazgo*, articles 325-337.

87. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 331.

l'esforç de recuperar una casa del carrer de la Ruda (12-V-1738) que reforçava la renda en 125 Ds. 9 Rs. anuals.⁸⁸

La pèrdua de successió directa d'una banda i la pèrdua de peu a la cort, és a dir, la pèrdua de la condició de funcionaris ben situats en el sistema administratiu de les institucions reials a la cort, havien facilitat si no provocat la degradació del «mayorazgo». Aquest, assetjat per plets que s'allargaven i es resolien en bona part malament, demostrava la seva vulnerabilitat coincidint amb la pèrdua d'influència de la família. El «mayorazgo» tampoc no havia servit per a consolidar aristocràticament una família d'arrels forasteres trasplantada a la cort, trasplantament que només era possible consolidar o fer arrelar amb uns càrrecs burocràtics que s'havien esfumat. Els càrrecs de fet s'havien esfumat abans que la família, com ho demostra la dèbil posició burocràtica de Joan Gassol. Ara és l'hora dels Villanueva, a la cort. L'intent «català» ha estat un cicle curt entre els Clemente,^{88 bis} aragonesos, i els Villanueva, també aragonesos. L'intent «català» hauria estat un parèntesi dins l'hegemonia aragonesa.

Paral·lelament, per la via dels plets —eina de propis i aliens per trencar la rigidesa de les lleis dels «mayorazgos»— es liquidava la posició econòmica dels Gassol a la cort. Del pas dels Gassols a la Cort el 1740 només en quedava la renda anual de 855 Ds. 10 Rs.

CORT I HUMANISME, FACTORS DE DESNACIONALITZACIÓ CULTURAL

La vinculació dels Gassol a la cort es basà en la seva condició, o més ben dit, en el seu exercici i activitat com a lletrats. Però no tenim cap constància que haguessin fet estudis de lleis a cap Universitat, ni a Lleidà ni a Salamanca.⁸⁹ Tal com

88. A.C.A. P.S. 1.214/19, article 331. El 23-IV-1643 Emerenciana d'Erill i el seu fill Francesc pretenien vendre els béns del «mayorazgo» per invertir el seu producte en d'altres bens situats a Catalunya, Aragó o el País Valencià. No es dugué pas a terme A.C.A. P.S. I.S. núm. 21 doc. 436.

88. bis. Els Clemente són citats per Arrieta, *El Consejo Supremo...* Vol I p. 394.

89. Les recerques bibliogràfiques que he fet no han aclarit aquest punt. Richard I. Kagan no ofereix els noms dels estudiants matriculats a les Universitats de Castella tot i que ens dóna xifres d'estudiants catalans a Alcalà, Salamanca i Valladolid. Xifres, evidentment, molt escasses. De tota manera pensem que és millor suposar-los estudiant a Lleida, però tampoc els treballs sobre l'Estudi General de Lleida no aclareixen aquest aspecte. Ni els treballs de Lladonosa, de Gaya Massot o de J. Mateu Ibars o els que es troben aplegats a la «Miscelánea de trabajos sobre el Estudio General de Lérida» diuen res sobre aquest punt. Tot i això, trobem en els treballs de Mateu Ibars i E. Ribera referències a Gassols matriculats o graduats als segles XIV i XVII, Mateu Gassol, Teologia (1378), Agustí Gassol, Arts (1394), Magí Gassol, Teologia (1698). Richard I. Kagan, *Students and Society in early modern Spain*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1974. Josep Lladonosa, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*, I.E.C., Barcelona, 1970. Josep Lladonosa, *Humanisme i Reformes a l'Estudi General de Lleida durant el segle XVI*, dins *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II: *La Corona de Aragón en el siglo XVI*, València, 1973, pp. 87-106. R. Gaya Massot, *Influencia de la Universidad de Salamanca en la de Lérida*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXXI, 1958, p. 101-124. Idem, *Cancillería y*

afirma Pelorson, al segle XVI importava més la competència i l'experiència que no pas la formació universitària. «Au siècle d'Or les théoriciens et observateurs de monde juridique n'avaient guère la superstition des diplômés...».⁹⁰ Podria ser, però em resisteix a creure-ho en relació amb la família Gassol, perquè aquesta tenia homes d'estudis en el passat; al segle XIV un Mateu Gassol era estudiant de Teologia a l'Estudi General de Lleida (1378) i un Agustí Gassol ho era d'arts (1394), i encara, el besavi de Jeroni era jurisperit de Tremp, i un oncle avi, documentat el 1485, era batxiller.⁹¹ I això sense comptar amb els vincles familiars amb Miquel Mai.⁹² Restaria, encara, una nova pregunta a la de si Jeroni marxà de Tremp amb estudis o sense estudis, i és si els realitzà a Itàlia, però és una mera conjectura.

La família Gassol sembla tenir unes relacions familiars a cavall de Catalunya i Aragó. No en va pertanyen a una zona propera al vell comtat de Ribagorça, zona conflictiva entre Catalunya i Aragó. Si donem un cop d'ull a la incompleta genealogia de la família, els trobem amb vincles matrimonials amb Romero, Vedrenya, Erill i Bardaixí.⁹³ Romero no és un cognom català i és prou general per a dificultar qualsevol adscripció geogràfica, però sabem que el 26 de desembre de 1615 hi ha un Basilius Romero que és «justitia ac judex ordinarius ville et comande Montissoni Regni Aragonum»⁹⁴ i que Joan Gassol s'escriu amb un licenciado Francisco Romero que ho fa des d'Alcalà, Madrid i Saragossa. Vedrenya és un cognom que recorda un llogarret de la Noguera. Els Erill són la inquieta i famosa família de la baronia d'Erill a la qual pertany Emerenciana, filla d'Adriana d'Àger, senyora del castell de Pilzà. Emerenciana d'Erill va a comprar l'aixovar de casament a Saragossa, mentre que la seva mare escriu sempre en castellà. Joana, ger-

rectores del Estudio General de Lérida, Lleida, 1951. J. Mateu Ibars, *Scholares, baccallarii, doctores y Magistri del Estudio General de Lérida, Contribución a su nómina en los siglos XIV y XV*, «Ilerda», XLV, 1984, pp. 175-207. E. Ribera pbro., *Figuras del estudio general de Lérida en el Archivo parroquial de San Juan Bautista*, dins *Miscelánea de trabajos sobre el Estudio General de Lérida*, Lérida, 1949, vol. I. Diversos autors, *Miscelánea de trabajos sobre el Estudio General de Lérida*, 3 vols., Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, IEI, 1949-1950.

90. J.M. Pelorson, *Les Letrados...*, p. 18.

91. Vegeu nota 89 d'aquest article i A.C.A. P.S. 0.205, *Nota de las escrituras de Palau... Tremp... Talarn...*, docs 4-VIII-1485 i 5-III-1496, i A.C.A. P.S. 2.84, 2.85.

92. A.C.A. Cancelleria, Registre 4890, fols. CVII-CXI i A.C.A. P.S. 1.214/19, article 3.

93. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 1, 154, A.C.A. P.S. 2.24, *Libro donde mi Sra. Geronima Gassol y Romero y mi padre Galceran Gassol... assentava algunas cosas tocantes a su hacienda 1536-1562*. A.C.A. P.S. 0.324, *Correspondència Joana Bardaixí a Joan Gassol*, Tremp, 1593-1602. En morir Galceran Gassol resten com a tutors i curadors dels fills de Galceran Jaume Gassol, canonge de Tremp i Dn. Martí d'Erill (13-III-1577) A.C.A. P.S. 0.205, *Nota de les Escritures...* D. Felip d'Erill comte i baró d'Erill el 10-III-1607 era part i testimoni de la donació de la capella major de la Col·legiata de Tremp a la família Gassol. A.C.A. P.S. 1.219 K. 101. Per l'enllaç matrimonial Gassol-Erill, també A.C.A. P.S. 1.214/19, article 154.

94. A.C.A. P.S. 0.324, *Correspondència Francisco Romero a Joan Gassol 1600-1607*, A.C.A. P.S. 1.219 K-108, *Procura de Martín de Ferreyra Castellà d'Amposta a favor Joan Gassol*. Testimoni Basili Romero Justícia i Jutge ordinari de la vila i comanador de Montsó, 26-XII. 1615.

mana de Joan Gassol, es casa amb un Bardaixí,⁹⁵ la família ribagorçana que, lligada a l'administració aragonesa per trastamarista, amplia el seu patrimoni sobre el confiscat a la casa d'Urgell i millora les seves posicions dins l'escala de l'administració reial. També Xavier Gil troba membres de la família Bardaixí a l'administració reial fora del seu regne.⁹⁶

Colas i Salas ens parlen de Bardaixís més que propensos a bandolejar, de Bardaixís significats en el suport del comte de Ribagorça en el curs de l'aixecament d'aquell comtat, de Bardaixís notables juristes i d'altres lligats a les institucions forals d'Aragó.⁹⁷

Al costat de les relacions familiars existeix constància que els Gassol estigueren implicats en afers de bàndols. Per motius patrimonials tingueren raons amb el comte de Pallars, amb els Erill-Orcau i amb els Altarriba, família aragonesa que Xavier Gil també troba en l'administració reial fora d'Aragó⁹⁸ i que no sembla que tingui relació amb l'ausonesa del mateix nom.

Durant la guerra civil de Joan II, el comte de Pallars, conestable i capità general de l'exèrcit de la Generalitat, ocupà les jurisdiccions i rendes de «Vilanova i Perçonada» i les rendes del molí i del forn del lloc d'Aramunt en terres del comte de Pallars, però en possessió dels Gassol, ben segur joanistes. Encara que a instàncies de Salvador Gassol fou manat per Ferran II al comte de Pallars la restitució (1479, 1481), aquesta no es produïa, ni tampoc el pagament d'una pensió del censal de 150 lliures anuals que el comte de Pallars pagava als Gassol, segons deien aquests. Abans de finalitzar la conquesta i l'annexió del comtat de Pallars

95. Agustí Bardaixí era agutzil i moria el 1593 deixant a la seva muller Joana en dificultats econòmiques. Jeroni Gassol, anys després, escriu a l'abadessa de Sant Pere de Barcelona, 1602, perquè una neboda seva (Joana?) pugui entrar al monestir i prendre hàbit pagant només 100 ll. Les cartes de Jeroni Gassol des de Valladolid a l'Abadessa Magdalena Oluja són en castellà, les de l'abadessa a Jeroni, en català. A.C.A. P.S. 0.324. La correspondència d'aquest lligall inclou també cartes d'un tal Agustín de Bardaixí i Gassol, en castellà, des de Tremp (1603) i li parla d'una Francesca de Bardaixí que també vol entrar al monestir de Sant Pere de Barcelona (1609). Hem de pensar que són fills d'Agustí Bardaixí i de Joana Gassol.
96. X. Gil i Pujol, *La proyección extrarregional de la clase dirigente aragonesa en el siglo XVII*, dins *Historia Social de la administración española, Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*. CSIC, Barcelona, 1980, pp. 21-64. Si donem un cop d'ull a les llistes de comanadors de Miret i Sans i a les proves de cavallers d'Alòs i de Dou trobem que els Gassol i les famílies relacionades amb els Gassol com els Erill, els Bardaixí, els Ager, els Altarriba estan més o menys vinculats als Hospitalers. J. Miret i Sans, *Les Cases de Templers y Hospitalers en Catalunya. Aplech de noves y documents històrics*. Barcelona, 1910 i J.M. d'Alòs i de Dou, *Índice y extracto de las pruebas de los caballeros y señoras del hábito de San Juan en el Gran Priorato de Cataluña*, Barcelona, 1925.
97. G. Colas Latorre i J.A. Salas Ausens, *Aragón en el siglo XVI. Alteraciones sociales y conflictos políticos*. Universidad de Zaragoza, 1982. També Núria Sales ens parla dels descendents dels Bardaixí aragonesos en disputa amb descendents dels La Nuça (Lanuza) per parts de l'antic vescomtat de Roda o de Perellós. N. Sales, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*. Barcelona, 1984 p. 51.
98. X. Gil i Pujol, *La proyección...*

al de Cardona, aquest feia la restitució (7-XI-1484), però tot i això, posteriorment, res no confirma que els Gassol ho seguissin posseint.⁹⁹

L'afer amb els Altarriba¹⁰⁰ i amb els Orcau¹⁰¹ estava relacionat amb el benefici de Santa Bàrbara de l'església de Tremp. Els Altarriba i els Gassol se'n disputaven la possessió que comportava el lloc de Fígols, i en el curs de l'afer i després d'una dura baralla entre Joan Altarriba i els Gassol a l'escrivania pública de Tremp, Altarriba havia aparegut assassinat (1517?), fet que fou atribuït directament o indirectament a Galceran, Sebastià i sobretot Joanot Gassol. L'afer amb els Orcau estava relacionat amb un deute —pensions de censal de la Mensa Episcopal d'Urgell— que aquests tenien sobre el benefici de Santa Bàrbara i que Roger Orcau i el seu fill Joanot Orcau no reconeixien, malgrat la demanda dels Gassol el 1559, perquè Galceran Gassol —considerat patró del benefici— al seu torn no els reconeixia (1548, 1563) el deute (1517) d'un censal de 1600 lliures. L'afer amb els Altarriba es pretengué resoldre'l amb una composició de 1.600 ll. a la vídua d'Altarriba: 800 a pagar per Joanot Gassol i 800 a pagar per Galceran Gassol. Mentre el primer fugia a Aragó, Galceran pagava (1532-33). Sembla que Galceran pagà per ambdós i després el fill de Joanot es negava a pagar als hereus de Galceran. Un document de 20 de setembre de 1532 confirma època de quantitats pagades per Jerònima Gassol, mare de Jeroni, el futur protonotari, per acabar de compondre els plets «dels temps del bándol».¹⁰² Jeroni tenia ben propers al costat dels seus èxits burocràtics a la cort el passat familiar bandoler. L'afer amb els Orcau pretenia ser resolt per mitjà de concòrdies que encara s'arrossegaven el 1565-1568.

Però tampoc a la cort els Gassol no s'escapen de la parcialitat. En la documentació publicada per Riba sobre el Consell d'Aragó, referint-se a un contenciós constitucional entre Joan de Queralt i l'abat de Poblet (1587), ens assabenta que Joan Gassol «es gran amigo del abad».¹⁰³ Més tard, Francesc Gassol, fill de Jeroni, és involucrat en la mort d'un tal Jaime Vilella; no sabem, però, la significació del fet, del qual fou absolt dues vegades (1612).¹⁰⁴

En el curs de la seva carrera burocràtica els membres de la família Gassol abandonen el català. Evidentment, quan Jeroni marxa de Tremp (22-IX-1547) i fa con-

99. A.C.A. P.S. 0.205, *Nota de las escrituras*, docs. 10-11-IX-1479, 7-XI-1479, 9-VIII-1482, 8-XI-1482, 8-V-1484, 7-XI-1484. Cancelleria Registre 3.548, fols. 103r i v., 5-XI-1481.

100. A.C.A. P.S. 0.205, *Respuesta dada por parte de Mn. Galceran Gassol que aya gloria a los artículos dados por parte de Mn Francisco Gassol sobre pretender eximirse en no pagar la mitad de los gastos que en tiempos de las bandosidades se pagaron por su padre (1532?)*.

101. A.C.A. P.S. 0.205, *Respuesta...* 0.264, K-81 (12-III-1565), K-82 (24-IV-1566), K-83 (17-XII-1568).

102. A.C.A. P.S. 0.205, *Nota de las escrituras...*, doc. Època en poder de Francesc Grau Fogassot, notari de Barcelona, 20-IX-1532.

103. C. Riba, *El consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II*, València, 1914. Carta de Pedro Franqueza al conde de Chinchón (17-IX-1587), p. 129, doc. 153. Aquest punt reforçaria l'opinió de Xavier Torres que pensa que tampoc els personatges de la Cort no s'escapaven de la parcialitat. X. Torres, *Les bandositats a la Catalunya de l'antic règim 1590-1640*. 3 vols. Tesi de llicenciatura. Universitat de Bellaterra, Octubre, 1983. Vol. II, p. 636.

104. A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 129 i 304.

còrdia amb el seu germà, aquesta en mans del notari de Tremp Joan Carbonell, és en català.¹⁰⁵ Els llibres de comptes familiars són portats en català.¹⁰⁶ Salvador Gaçol, prevere i canonge de Tremp, curador dels pubills Gassol (1502-1523) porta els llibres en català. Així ho fan també Galceran Gassol i Jerònima Gassol i Romero (1536-1562), ho fa Macià Artal, canonge de Tremp i procurador de Joan Gassol (1597-1607); en català és l'aranzel de les rendes dels Gassol de Tremp de 1577 i els llibres de rendes de Galceran Gassol (1563-1576) de Joana Bardaixina (1546-1576) i de Jaume Gassol, canonge de Tremp i curador de les rendes de Joan Gassol (1577-1593). Quan mor Galceran, Joan Gassol, fill i hereu, torna de Madrid a posar en ordre les seves rendes i les anotacions de les operacions que realitza i que fa en el llibre de rendes de Galceran, el seu pare, son totes en castellà. Una correspondència adreçada a Joan Gassol entre 1593-1614¹⁰⁷ ens permet d'observar parcialment la relació entre aquest i els Gassol de Tremp. Mentre aquest s'expressa en castellà —ho comprovem amb les notes al marge que fa en les cartes rebudes i en les escasses respostes que es conserven— els segons —la seva germana Joana i el canonge Jaume Gassol...— ho fan en català. Aquesta correspondència que sobretot —ja he dit— és de corresponsals, permet observar els interessos econòmics de la família Gassol a Catalunya i la seva funció patronal. La pacient lectura de la correspondència rebuda per Joan Gassol durant la seva estada a Tremp —a posar en ordre la seva renda després de la mort del pare—, a Valladolid i Madrid és significativa d'aquesta possible funció de patronatge que si més no se'ls hi atribueix. Un cop d'ull a aquesta correspondència, que mirada en calma podria ser interessant, demostra les peticions que Joan rebia encara en vida del seu oncle Jeroni a la casa del qual sembla que s'hostatjava: mossèn Pere Benet Corominas demana el càrrec d'assessor del vescomtat de Castellbò (1611); Pere Puigvert demana ser procurador fiscal de Tortosa (1598); Pedro Rafael Corria, ardiaca de Solsona, demana la subcol·lecció de Solsona (1607); Jaume Gassol, canonge, reclama influència perquè el facin comissari del Sant Ofici (1592); Lluís de Queralt i d'Eroles demana l'agilitació de la llicència pontifícia per poder cantar missa a Sort, ja que té preses ordes a França (1602). La majoria de la correspondència no familiar rebuda és en castella. En castellà escriuen Gaspar Altarriba (1603), Fray Baltasar Altarriba (1614), Lluís de Queralt i d'Eroles (1601-1612), Gaspar Sacosta (1612), Joan Domènech, canonge de Solsona (1603-1605), Joan Margalef, canonge de Lleida (1602), Adriana d'Àger i Aulet, senyora de Pilzà (1607-1611), Ramon de Mur, rector de Finestres (1608-1609), Joan Sentís, ardiaca i canonge de Lleida (1598-1612). Molts menys escriuen en català i són, en general, a part dels sectors familiars: Jaume Gassol canonge (1587-1596), Joana Gas-

105. A.C.A. P.S. 0.264, K-78.

106. A.C.A. P.S. 2.84, 2.85, 2.24, 2.3, 0.205 (doc. 1577), 2.83, 2.82, 3.117.

107. A.C.A. P.S. 0.324. En aquesta correspondència figuren també algunes cartes de Jeroni (1602) i Francesc Gassol (1606-1612) del duc de Feria (1597, 1598, 1601) i moltes de Nicolás Mensa, «escribano mayor de registro de Madrid», notari dels Gassol en els seus afers familiars i econòmics. També a A.C.A. P.S. 0.205 hi ha alguna correspondència dirigida a Francesc Gassol.

sol, germana (1593-1602), Ferrer Illa, mestrescola de Lleida (1600), Anton Gallart, també mestrescola de Lleida (1602-1608), els canonges de Tremp (1593-1612), Gaspar Vilagrassa canonge de Tremp (1593-1596), Pere Sentís (1601), Isabel Armengol (1605), Pau Prior Ferrer, batlle de Tàrragona (1611), Antoni Puigvert, arxiprest d'Àger (1606), Joan Lloret, rector de Sant Salvador (1612), Martí d'Areny i d'Erill (1612-1614). És la desnacionalització dels sectors lletrats desplaçats a la Cort, desnacionalització que es tradueix també amb els canvis de nom de pila. Joan seria el primer de la família Gassol a posar Felip a un fill, evidentment el fill primogènit; és un símbol d'adhesió a la monarquia? El segon fill porta nom de resonàncies clàssiques: Marc Antoni. Només el tercer, Francesc, té un nom del país.

Aquesta desnacionalització va acompanyada de l'ambició dels seus protagonistes de demostrar al lloc d'origen els èxits familiars. Potser la millor demostració d'això fou la construcció de la capella familiar a l'altar major de la col·legiata de Tremp per voluntat testamentària de Jeroni Gassol, portada a terme pel seu fill (1607), on havia de ser enterrada la família sencera, els Vázquez de Leca també, i s'hi havien de fer dues misses diàries.¹⁰⁸ El 24 de juny del 1611 arribaven els cossos de Jeroni Gassol, de Mateo Vázquez de Leca, d'Isabel Luchiano, de Maria Vázquez de Leca i de Jerònima Gassol. Jeroni Gassol, doncs, era enterrat a la capella juntament amb el seu cunyat, sogra, muller i filla, traslladats des de Madrid a Tremp. El 7 de juny de 1613 Gregori Garreta, ciutadà honrat de Lleida, pagava algunes quantitats per les despeses del trasllat dels cossos i la construcció de la capella. Pere Mauri, pagès de Tremp, cobra 9 ll. 1 s. 4 d. per «cent cesters de gers que serví per a fer la boveda hont eren los cossos» i pel lloguer de dos matxos que havien portat els cossos al tram de Lleida a Tremp. Pere Cirera, negociant de Tremp, cobrava 10 ll. per pagar 12 fadrins llogats per «passar segurs

108. A.C.A. P.S. 0.205, *Nota de las escrituras...*, doc. 7-VII-1613, en poder de Montserrat Puigvert, notari de Tremp. A.C.A. P.S. 1.219 K-101. Concessió de la capella patronal i altar major —sota l'advocació de Nostra Senyora de la Vall de Flors a la confraria de la qual pertanyia Jeroni Gassol— de l'església de la Col·legiata de Tremp a la família Gassol (10-III-1607), Informació sobre el trasllat dels cossos i la celebració de les misses a la capella a K-104 (17-X-1611, en poder de Jeroni Castells, notari de Tremp). K-105 (29-I-1613, en poder de Jeroni Castells, notari de Tremp). Sobre despeses fetes en els trasllats dels cossos en el tram Lleida-Tremp. K-106 (31-I-1613, en poder de Jeroni Castells, notari de Tremp) K-107 (7-VII-1613) o Miquel Lledó i Mir, *Historia de la antigua villa, hoy ciudad de Tremp*, Barcelona, 1917, pp. 151-152, 427-432. Lledó i Mir reproduïx aspectes del testament de Jeroni Gassol fet davant de D. Tomas López, escrivà reial de Valladolid (25-V-1605), explica com encarregà també misses per les ànimes de Felip II i Felip III a més de les misses familiars i les fundacions per a dots familiars. Curiosament deixà un llegat per als dominics de Sant Jaume de Tremp o per fundar un col·legi de jesuïtes a Tremp amb l'encàrrec als uns o als altres d'adoctrinar les muntanyes del Pirineu on mancava doctrina i hi havia veinatge d'heretges, i d'altres llegats per a la creació d'una càtedra d'arts i teologia a Tremp similar a la de Lleida. Les relacions dels Gassol amb la Col·legiata de Tremp foren —com hem pogut veure— molt estretes i en bona part el memorial del 1740 és fruit també d'un plet entre la Col·legiata i el marquès de Sentmenat perquè aquella fa unes reclamacions en nom dels Gassol i el «mayorazgo» que aquest considera fora de lloc en base a la pèrdua del poder econòmic del «mayorazgo». A.C.A. P.S. 1.214/19, capítol XVIII, *Estado actual del mayorazgo*, i capítol XIX, *Conclusión de la obra*.

dels bandolers los cossos...» de Lleida a Tremp. Finalment, Joan Fons, àlies Redó, traginer de Tremp rebia 3 lliures pel port de la cera de Barcelona a Tremp «que serví per a las obsequias dels cossos...». Per aquesta raó la plata de Mateo Vázquez, reclamada per la catedral de Sevilla, anava a Tremp. Mateo Vázquez, també en disposició testamentària, sense —sembla— concretar el lloc, havia ordenat la creació d'una capella familiar. Jeroni, en fer testament, es feia dipositori d'aquesta disposició. Jeroni Gassol és l'exemple d'una desnacionalització que es completava amb el trasllat a Tremp del cos del famós secretari de Felip II.

Aquesta incursió marginal al tema de la burocràcia del Consell d'Aragó a la cort ens ha situat davant d'una família relacionada de temps, amb la monarquia, relació que pot tenir arrels en el paper de procuradors de la castellania d'Amposta, amb el seu trastamarisme, amb els seus vincles humanistes, el seu itinerari italià i, al mateix temps, amb la localització geogràfica originària de la família amb relacions a cavall d'Aragó i Catalunya. No semblen tenir pas un gran patrimoni familiar, però la carrera burocràtica estretament relacionada amb un matrimoni significat ha estat un bon mitjà per a fer-se amb un patrimoni a Castella. Sense poder a l'administració no sembla que haguéssin pogut consolidar la seva posició. Quan la família perd peu en el terreny burocràtic, la seva condició econòmica perd posicions, i potser la millor indicació d'això es troba en l'ofensiva de plets contra el «mayorazgo».

Amb la mort de Francesc, la protonotaria del Consell d'Aragó passava al famós aragonès Jerónimo de Villanueva. Reculaven definitivament les posicions de personal d'origen català a la cort, si és que la història dels Gassol —en part sota la protecció de Mateo Vázquez, un anti-Antonio Pérez convençut— es pot interpretar com una presència catalana a la cort.

El prestigiós passat dels Gassol encara servia al fill de Joan Francesc Gassol per a demanar, durant la Guerra dels Segadors, un hàbit i una ajuda de costa allegant la seva doble condició de descendent de Jeroni i d'exiliat de Catalunya per fidelitat a la corona (IV-1641-II-1642). Segons Francesc Gassol, havia deixat una renda de 670 lliures —entre censals de la Diputació i rendes de Tremp, Palau i Cellers— «... dejando toda esta hazienda y frutos que tenia recogidos y otras cosas de mucho valor en poder de los amotinados, atento a este servicio [el de la corona] y a los que an hecho sus pasados tan notorios a V. Mgd... se vino huyendo a Aragón donde estuvo asta que llegó a esta corte en primero de febrero del año pasado...» (1641).¹⁰⁹ Obviament, l'últim descendent directe per via masculina dels Gassol fou fidel a Felip IV.

109. A.C.A. C.A. Lligalls 289, doc 118 (16, 21-22-VI-1641), lligall 290 (16-VI-1641) i lligall 291, doc. 50 (17, 21, 26-II-1642). Aquests documents m'han estat amablement notificats per Jordi Vidal i Pla. Segons Francesc Gassol «... se vino huyendo —febrer 1641— por quererle nombrar a el los amotinados por cavo de la gente de la sosvegueria de Pallas dexando su hazienda en poder dellos por no faltar al servicio de V. Mgd.» Segons Vignau-Uhagón va obtenir l'hàbit de Calatrava. V. Vignau y F.R. de Uhagón, *Índice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Calatrava, Alcántara y Montesa desde el siglo XVI hasta la fecha*. Madrid, 1903.

Quadre I

RENDES DE JOAN GASSOL. En lliures/sous/diners

	1597	1598	1599	1600	1601	1602
Rendes de la quadra i lloc de Palau	237	237	237	237	237	237
Rendes de Sant Miquel de Cellers	4	4	5	5	5	5
Censal de la Batllia General de Catalunya sobre les rendes de Torroella de Montgrí	70	70	70	70	70	70
Censal sobre la Diputació del General de Catalunya	100	100	100	100	100	100
Censal sobre el vescomtat de Castellbò	10	10	10	10	10	10
Censal d'Erinyà	3/5	3/5	3/5	3/5	3/5	3/5
Censal de la Mensa de La Seu d'Urgell	17/6/7	17/6/7	17/6/7	17/6/7	17/6/7	17/6/7
Censal de Barruera i Taüll	5	5	5	5	5	5
Censal d'Aiguabella	2/10	2/10	2/10	2/10	2/10	2/10
Censal de la Universitat de Sant Serni	4/7	4/7	4/7	4/7	4/7	4/7
Censals de la vila de Tremp de gener	90	90	90	90	90	90
de setembre	10	10	10	10	10	10
Hospital de Tremp; per venda de pensions de censal				150		
Església de Tremp; per venda de pensions de censal				300		
Per venda de blat				186/4		
Per venda de vi				137/8/9		
Conceptes diversos, en la majoria dels casos retorns de l'administració a la propietat				202/6		

A.C.A. P.S. 2.3 i 2.83.

Aquest quadre és una elaboració feta amb les dades existents en aquesta documentació. Segons un document de l'A.C.A. Generalitat R.31 (31-VII i 25-IX-1601) Joan Gassol comprava un altre censal mort de 2.000 lliures a la Diputació del General perquè aquesta pogués pagar el donatiu al rei de les Corts de 1599.

Quadre II

DESPESES SORTIDES DE LA RENDA DE JOAN GASSOL. En lliures/sous/diners

	1597	1598	1599	1600	1601	1602
Despeses de petits treballs rurals				0/12		
Soldada al mosso				9/10		
Viatges				14/8		
Adobs a la casa i al camp				19/7		
Adobs celler				9/4		
Adobar l'orgue de l'església de Tremp				2/1		
Entrada de la verema al clavari de Tremp	1	1	1	—	—	—
Despeses a cal notari				16/1		
Al nunci per fer l'encant				0/6		
Deutes				49/5		
Per cantar goigs				2/14		
Compra d'atxes				2		
Correu				44/4		
Plets				55/4		
Préstec familiar				100		
Per llució i compra de pensions de censals				707/15/4		
Censal al Benefici de Santa Bàrbara de l'església de Tremp	—	—	—	8	8	8
Censals als aniversaris de Talam	0/10	0/10	0/10	0/10	0/10	0/10
Censal a la Comunitat de l'Església de Tremp	1/4	1/4	1/4	1/4	1/4	—
Censal a la confraria de Tremp	5	5	5	5	5	5
Censal a l'Hospital de Tremp	—	—	—	7/10	7/10	7/10
Girs a Joan Gassol, resident a Madrid				1.698/2		

A.C.A. P.S. 2.3 i 2.83.

Aquest quadre és una elaboració feta amb les dades existents en aquesta documentació.

Quadre III

INGRESSOS DE JERONI GASSOL ENTRE 1556-1605

Anys	Càrrecs i pensions	Ingressos anuals
7-X-1556 a 26-V-1605	Escrivà de cambra i de manament de la Cancelleria d'Aragó	3.000 Rs.
11-V-1559 a 26-V-1605 (hereditari des de 2-II-1590)	Guardià i conservador del Palau Reial i les presons de Cossenza i Catanzaro de la província de Calàbria	6.450 Rs.
1559? - 1566	Secretari de la secretaria del Regne de les Dues Sicílies	—
8-VIII-1566 a 26-V-1605	Secretari del Consell d'Aragó	15.000 Rs.
8-VIII-1566 a 26-V-1605	Secretari de la secretaria de Catalunya del Consell d'Aragó	6.000 Rs.
17-XII-1566 a 26-V-1605	Pensió sobre la mestredatia de Bari	300 Ds.
15-VIII-1568 a 26-V-1605	Administrador del dret del segell secret i secretari ordinari de ració del mestre racional de la Batllia del Patrimoni Reial de Catalunya	800 Rs.
5-VI-1569 a 26-V-1605 (hereditari des de 20-III-1581)	Mestredata de Salern a la província Principato Citeriore (Regne de Nàpols)	23.550 Rs.
5-XII-1582 a 26-V-1605	Sobresou d'antiguitat de secretari ordinari del Consell d'Aragó	2.000 Rs.
1591?-1601?	Secretari del Consell de la Junta	12.000 Rs.
1598 a 26-V-1605 (hereditari)	Protonotari del Consell d'Aragó	12.000 Rs.
1589 a 1605	Pensió sobre els ingressos fiscals de Bitonto a la Terra de Bari	360 Ds.

A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 2, 6-12, 15-19, 23. i A.C.A. P.S. I.S. Núm. 21 Encara el 18-V-1591 es fa referència a una Reial Cèdula en què es mana donar a Joan Gassol 100.000 Ms. anuals d'ajuda (A.C.A. P.S. I.S. Núm. 21 doc. 331).

Quadre IV

INGRESSOS DE JERONI GASSOL ENTRE 1556-1605

Anys	Activitats econòmiques	Ingressos anuals
1572-1605	Comerç de fusta. Segons el Memorial de costos elevats. Calculen els guanys anuals, especialment entre 1591-1607. No tenim informació que continués després de la mort de Jeroni	75.549 Rs.
28-VI-1580 a 26-V-1605	Lloguer d'una casa a la Plazuela de Santo Domingo de Madrid. (El preu de compra fou de 4.500 Ds.; hi pesava un cens perpetu de 9 Rs. anuals)	1.925 Rs.
6-IV-1580 a 26-V-1605	Lloguer d'una casa al carrer de la Flor de Madrid (comprada conjuntament amb la casa i el corral de la fusta). Lloguer de la casa i el corral de la fusta. Comprada conjuntament amb la casa del carrer de la Flor el 4-VIII-1587 per valor de 729 Ds. 30 Ms., amb un cens perpetu de 5 Rs. anuals	593 Rs. 12 Ms. 770 Rs.
10-V-1592 a 26-V-1605	Censal del Duc de Sessa sobre els estats de Baena i Cabra (dit també «mayorazgo» d'Isabel Luchiano). Valor 14.000 Ds. a 14 mil per mil	11.000 Rs.
2-XI-1598 a 26-V-1605	Censal d'Andrea de Perales. Valor 252 Ds. 10 Rs. 4 Ms.	196 Rs. 14 Ms.
28-I-1599 a 26-V-1605	Censal del Duc de l'Infantado. Valor 16.000 Ds. Redimit el 28-IX-1614 i reemplaçat pel dels estats del marquès d'Almazán	11.000 Rs.
21-28-X-1599 a 26-V-1605	Juro sobre el Soliman i Azoque. Valor 19.250 Ds. 7 Rs. 7 Ms.	10.191 Rs. 12 Ms.
1600 a 26-V-1605	Lloguer de la casa del carrer de Santa Anna o dels Desamparados (Madrid)	242 Rs.
1-III-1601 a 26-V-1605	Lloguer de la casa tocant als Convalescientes (Madrid)	484 Rs.
21-XI-1602 a 26-V-1605	Juro de Bujalance. Valor 9.893 Ds. 18 Ms.	7.794 Rs. 4 Ms.
16-V-1603 a 26-V-1605	Juro de Calatrava. Valor 5.616 Ds. 8 Rs. 22 Ms.	4.411 Rs. 26 Ms.
6-XI-1603 a 26-V-1605	Juro de los Puertos Secos de Castilla. Valor 40.106 Ds. 10 Rs. 16 Ms.	22.058 Rs. 8 Ms.

Quadre V

GESTIÓ TESTAMENTÀRIA SENSE LES PÈRDUES

Anys	Cosa comprada o redimida	Preu	Observacions
12-X-1606	Juro sobre les alcabales de Sevilla	12.032 Ds. 32 Ms.	N'era propietari des del 3-III-1558 Nicolau Dòria, deutor de la Testamentària.
26-X-1606	Cases del carrer del Prado (Madrid)	149 Ds. 12 Ms.	Adquirit a Lluïsa Benavente, deutora.
29-I-1607	Juro sobre les alcabales d'Alcaraz	11.229 Ds. 10 Rs. 12 Ms.	N'era propietari Nicolau Dòria des de 1-X-1599. Adquirit per deutes de Nicolau Dòria.
10-V-1607	Cases del carrer de las Hileras (Madrid)	1.192 Ds.	Adquirit per un deute de Santiago Quirós de partides de fusta a Jeroni Gassol.
14-VII-1607	Cases del carrer de las Infantas (Madrid)	—	Adquirit per deutes de Diego Flores, plater.
31-V-1607	Juro sobre les alcabales de Sevilla	2.005 Ds. 3 Rs. 28 Ms.	N'era propietari des del 3-III-1558 Nicolau Dòria. Adquirit per deutes de Nicolau Dòria.
15-X-1608	Censal sobre els béns de Juan Sendin de Sotomayor. Creat per Juan de Sotomayor a favor de la testamentaria	1.000 Ds.	
17-VIII-1615	Cases del carrer Buda i Mesón del Carrer de Toledo (Madrid)	679 Ds.	Venda per Diego Silleros i Miquel Jerónimo, pare i fill als testamentaris.
30-VIII-1618	Exempció d'hoste de la casa de la Plazuela de Santo Domingo	6.000 Ds.	Venuda per Francesc Gassol als testamentaris per endeutament d'aquest amb la testamentaria.
6-II-1614	Redempció del censal que pesava sobre les cases de la plazuela de Santo Domingo (Madrid)	475 Ds. 10 Rs. 10 Ms. a raó de 14 mil per mil era una pensió de 32 Ds. 32 Ms. anuals.	Pesava sobre aquestes cases des del 30-IX-1577.
16-X-1616	Redempció del censal que pesava sobre les cases de la Plazuela de Santo Domingo	200 Ds. Pensió anual de 14 Ds. 3 Rs. 4 Ms.	Pesava sobre aquestes cases des de 3-IV-1577.

A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 90-102, 120.

És interessant d'observar els noms dels deutors de la Testamentaria de Jeroni Gassol. Els testamentaris foren Gaspar de Pons del «Consejo de Hacienda y de la contaduría Mayor», Vicente Valeriola i el Dr. Pedro Canellas «arcipreste de Moya, capellán de honor de Su Magestad».

Quadre VI

ALIENACIONS I PÈRDUES DEL «MAYORAZGO» 1607-1617

Any	Cosa alienada o disminuïda o causa de la pèrdua	Preu
1605	2.000 Ds. anuals 4 anys abans de complir Francesc Gassol els 30 anys, vulnerant el testament de Jeroni Gassol, però amb llicència reial.	8.000 Ds.
1605-1606	Cobrament dels 3.000 Ds. per part de Francesc Gassol mentre esperava l'arranjament de les disposicions testamentàries del seu pare Jeroni Gassol. Fet i quantitat prevista en el testament al·ludit	3.000 Ds.
1-XII-1607	Obligació a favor de Joana de Carrillo (es consignen 1.000 Ds. anuals als Mendoza sobre el Juro de Soliman i Azoque durant 20 anys, però es cobren durant 24 anys, 1618-1624)	20.000 Ds. (se'n cobren 24.000).
14-XII-1607	Dispensa pontificia a Jerónima Gassol	20.000 Ds.
12-VIII-1608	Facultat de carregar el «Mayorazgo»	—
7-II-1609	Venda d'un solar del carrer de la Flor (Madrid)	1.000 Rs.
19-II-1609	Assignació a la Capella de Tremp	2.200 Rs.
[1609-1611]	Plata i ornaments de Mateo Vázquez a la Capella de Tremp	1.800 Ds.
12-IV-1611	Assignació a la Capella de Tremp	2.000 ll. catalanes
27-II-1612	Per la defensa de Francesc Gassol de l'imputació de l'assassinat de Jaime Vilella	4.000 Ds.
1-X-1612	Venda del corral de la fusta (Madrid)	2.000 Ds.
27-II-1613	Venda d'una part del censal de Baena i Cabra (per deutes de Francesc Gassol amb Don Lorenzo de Mendoza)	5.052 Ds.
29-X-1613	Redempció del censal de les cases del carrer del Prado (es converteix en el censal d'Andrea Perales-Juan Bravo)	2.700 Rs.
29-X-1613	Venda de la casa tocant a Desemparados? (Madrid)	2.770 Ds.?
29-X-1613	Venda de les cases del carrer Hileras (Madrid)	1.016 Ds.
18-II-1614	Redempció del censal de 16.000 Ds. pel Duc de l'Infantado que rendia 1.000 Ds. l'any. Ara invertit sobre el marquesat d'Almazán només en rendeix 800 Ds. l'any	Un censal de preu 15.000 Ds. del 16 mil per mil al 20 mil per mil = pèrdua de 200 Ds. de renda anual.
1-IX-1615	Per endarreriment a reinvertir a causa dels obstacles posats per Francesc Gassol	2.319 Ds.

14-X-1616?	Acompanyar el rei a les Corts d'Aragó Censal de 6.000 Ds.	Pensió anual de 300 Ds.
17-V-1617?	Declaració del mayorazgo d'Isabel Luchiano com a béns lliures	5.608 Ds.
—	Reinversió de la resta del censal de Baena de 8.948 Ds. a inferior interès: de 14 mil per mil a 20 mil per mil. La renda abans era de 639 Ds. (segon interès del 10-III-1592) ara (censal de Peralta Peñaranda i «bienes raíces» de Odón) rendeixen 447 Ds. 4 Rs. 8 Ms.	Pèrdua de 191 Ds. 8 Rs. anuals de renda per reinversió d'un censal a menor interès.
—	Venda de les cases de la Plazuela de Santo Domingo (Madrid) sense el valor de l'exempció d'hoste	4.400 Ds.

A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 48, 141-153, 292-315.

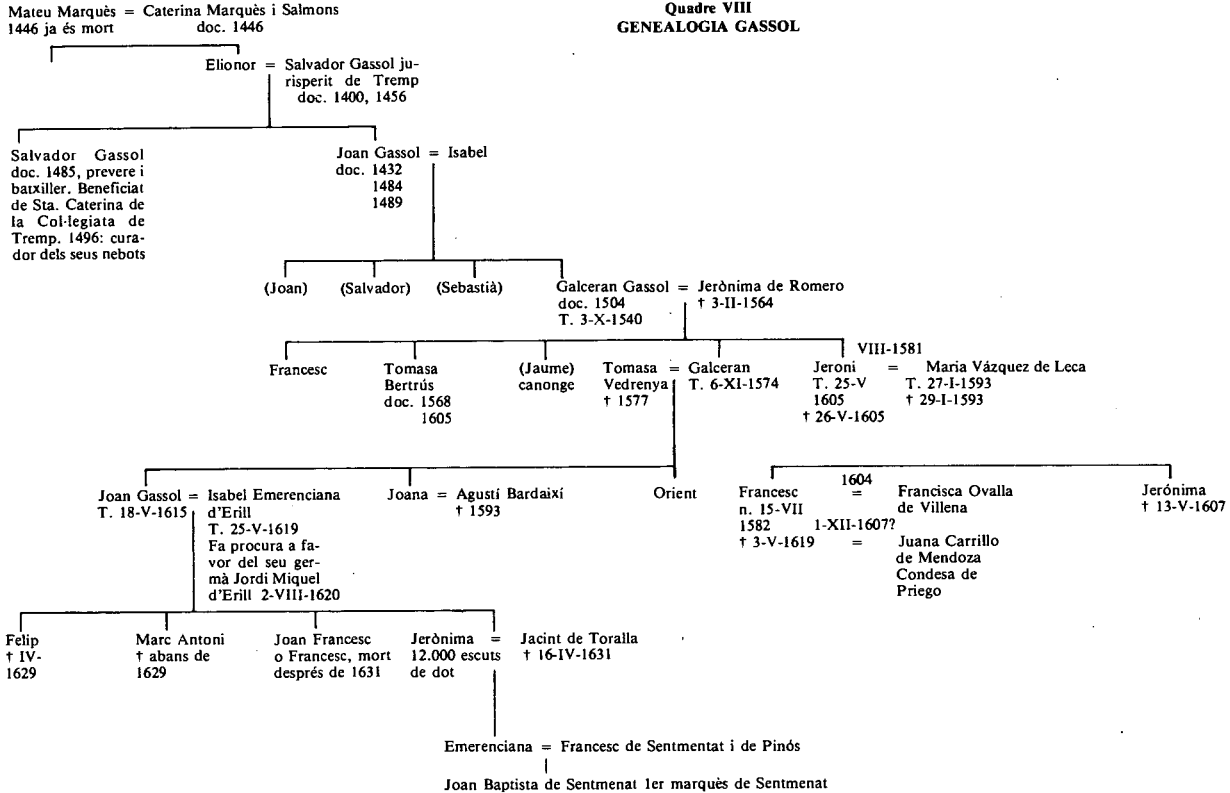
Quadre VII

PÈRDUES A CAUSA DELS PLETS

Any	Cosa perduda	Valor
1-I-1631	Juro de Sevilla	2.005 Ds.
—	Resta del censal del duc de Sessa reemplaçat	8.949 Ds.
—	Cases de la plazuela de Santo Domingo	4.400 Ds.
—	Juro de Sevilla	12.032 Ds.
—	Juro de Bujalance	9.822 Ds. 18 Rs.
—	Juro de los puertos secos de Castilla	40.107 Ds.
—	Cases del carrer de Ruda i Mesón del carrer de Toledo	—
—	Cases plazuela Santo Domingo-Convalescientes	729 Ds. 30 Ms.
—	Cases del carrer del Prado	149 Ds. 12 Ms.
—	Cases del carrer de las Infantas	—
—	Censal sobre els béns de Juan Sendin de Sotomayor	1.000 Ds.
30-VII-1636	Quantitat pagada a Agustín Vázquez de Leca en compensació dels «bienes raíces» de Odón que reclamava	3.108 Ds.

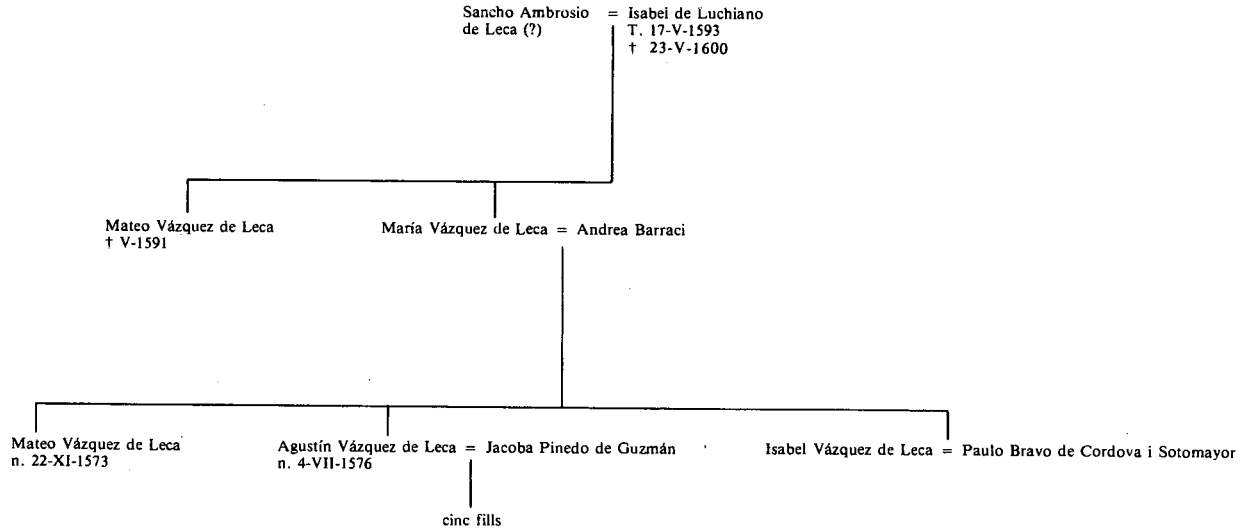
A.C.A. P.S. 1.214/19, articles 48, 141-153, 292-315.

**Quadre VIII
GENEALOGIA GASSOL**



A.C.A. P.S. 1214/19 articles 1-5, 24-33, 154, 177-178, 325 A.C.A. P.S. 190 Arhor domus Gassol A.C.A. P.S. 1219 K.113, K. 129 A.C.A. P.S. 224, 2.83, 2.117 A.C.A. C.A. llibre 289 doc. 118 (16, 21-22-V-1641), llibre 290 doc. 37 (16-VI-1641) i llibre 291 doc. 50 (17, 21, 26-II-1642). Els noms entre parèntesis són hipòtesis des del punt de vista genealògic. Orient com a descendent de Tomasa i Galceran és una afirmació d'Aïos i de Dou.

Quadre IX
 GENEALOGIA VÁZQUEZ DE LECA



A.C.A. P.S. 1214/19, articles 1-5, 24-33, 154, 177-178.